

ÖRÖKSÉG

2008. ÁPRILIS
XII. ÉVFOLYAM
4. SZÁM

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOH.HU

TARTALOM

JEGYZET

A Műemléki Világnap elé... /Deme Péter 2

NAPIRENDEN

Felújítások világörökségi területen 2.
/Tahi Tóth Ilona 3

Mi lesz a Mátyás- emlékművel Kolozsváron?
/OKM-KÖH 5

Konferencia a vitatott örökségről /Győr Attila 6

Régészeti katasztrófa Dunaszekcsőn
/Jankovich-Bésán Dénes..... 7

FIGYELŐ

Liturgikus műtárgyak restaurálása /Turok Margit ... 9

Ipari építészetünk emlékei /Déry Attila 10

Kisnemesi otthonok konferenciája Békéscsabán
/Mészáros Zsuzsa 11

Egymilliárd forint pályázatokra
a reneszánsz évben /OKM 12

Denkmal Budapest 12

MŰHELY

Inventarizáció Pogány-havas kistérségben
/Hegedűs Anikó – Nagy Anita Ágnes 13

A Szépművészeti Múzeum bővítése /OKM 15

MNG Hírek 16

Ki Mit Tud – Phönix-madár, Faluház?
/Callmeyer Ferenc 17

MAGYAR TÜKÖR

Múltbéli történetek – Éri István rovata

Kassai történetek 3. 19

Műemlék, régészet – Nagy Levente rovata

Az előember telephelye Vértesszőlősen 21

A tatái angolkert 22

Aktuális /Figler András 23

Nem is tudom /Nagy Gábor jegyzete 24

Skanzen Örökségi Program /OKM 25

CIVILIÁDA

Mit terveznek a városvédők/szépítők Pesterzsébet
/Tétényi Éva 26

Ybl /NZ 26

Stornó-kiállítás a Várban 27

AZ ÖKÖRFEJES KÜT (RÉSZELET), A PECS 2010 EKF PROGRAMBAN KIEMELT SZEREP VÁR AZ ÁTALAKULÓ ZSOLINAY MANUFAKTÚRA RT-RE.
FOTO: MOLNÁR TAMÁS

A Műemléki Világnap elé...

Április 18-át, amint az köztudomású, hosszabb ideje a műemlékeknek, az épített örökség értékei megőrzésének szentelik szerte a világon. Nálunk hagyomány immár az is, hogy ezen a napon adják át a kultúráért felelős miniszter által adományozott díjakat és emlékérmeket, a KÖH elnöke által alapított Dercsényi Dezső sajtódíjat, valamint az ICOMOS MNB által megítélt ICOMOS- és Citrom-díjakat.

Az idei esztendő központi rendezvényét két kiemelt téma határozza meg.

Egyrészt az, hogy hazánkban 2008 a reneszánsz éve (Mátyás király trónra lépésének 550. évfordulója alkalmából). Természetes tehát, hogy a szervezők is olyan témát állítanak középpontba "Létező reneszánsz" címmel, amely illeszkedik ehhez a tematikához.

A tervezett előadások ugyanakkor kapcsolódnak az ICOMOS nemzetközi szervezeté által javasolt témához is (vallási terek, szent területek). Így a jelenlévők hallhatnak a magyar reneszánsz építészeti és művészet jelentőségéről és kisugárzásáról (Mezős Tamás), reneszánsz építészettünkéről és a Bakócz kápolnáról (Marosi Ernő), a "hibrid reneszánsz"-ról, szentségfülkékről, stallumokról, síremlékekről (Lövei Pál), Vitéz János Studiólójáról (Wierdl Zsuzsa), a "virágos reneszánsz"-ról (Balassa M. Iván) és a visszaálmódott reneszánszról (Fejérdy Tamás).

A Műemléki Világnap és a központi rendezvény mindig alkalom arra, hogy ismételten felhívjuk a nagyközönség és – reményeink szerint – a döntéshozók figyelmét épített örökségünk eddig megőrzött és a jövőben is megőrzendő értékeire, a műemlékeknek a mindennapi életben, a turisztikai fejlesztésekben és a nemzeti azonosságtudat erősítésében játszott szerepére.

És természetesen arra is, hogy milyen súlyos és valós veszélyek fenyegetik ezeket az értékeket napjainkban.

E veszélyekről – és sokszor bekövetkeztükről – szinte naponta olvashatunk, hallhatunk.

Ennél jóval kisebb visszhangja van a társadalom, az érdeklődők körében azoknak az erőfeszítéseknek, amelyekkel a műemlékek "hivatásos" és "önkéntes" védelmezői igyekeznek megakadályozni a pusztítást, a rombolást, a környezetbe nem illő új épületek megvalósítását.

Pedig – szerencsére – van példa arra, hogy ezek a küzdelmek eredménnyel járnak, hogy épített örökségünk egyes értékei megújult köntösben, új, korszerű eszközökkel felszerelve eredményesen tudják szolgálni a 21. század igényeit.

Elég talán a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által 2003 óta minden év végén megrendezett "Mustra" kiállításon felsorakoztatott, bemutatott eredményekre utalni.

Ebben az évben, rövidebb a Világnap előtt megjelent egy szép és hasznos kiadvány is, amely a 2007 decemberétől 2008 februárjáig állott kiállítás anyagát adja közre. Méghozzá egyszerre nyomtatott és digitális formában (pontosabban a szövegeket az előbbi, a teljes anyagot az utóbbi kivitelben), hogy bármikor könnyen elővehető és tanulmányozható legyen.

Bizzunk abban, hogy a "Mustra" kiállítás mellett e kiadvány is szép hagyománnyá válik, megmutatva a jelennek és megőrizve a jövőnek a mégiscsak elért legfontosabb eredményeket.

A szervezők és rendezők nevében azt is remélem, hogy az ünnepi programon megjelenők hasznos és érdekes információkkal gazdagodva távoznak majd az MTA Kongresszusi terméből.

Adjon erőt ez a találkozó is mindannyiunknak a nemes cél érdekében végzett munka, a hagyományaink és örökségünk megőrzése érdekében vállalt küzdelem folytatásához.

Deme Péter

Felújítások világörökségi területen 2.

■ TAHÍ TÓTH ILONA

AZ ANDRÁSSY ÚT VILÁGÖRÖKSÉGI TERÜLETÉN MINDEN VÁLTOZÁST FOKOZOTT FIGYELEM KÖVET. A SZÉLESKÖRŰ, SZAKMAI ÉS CIVIL IGÉNYEKNEK NEM KÖNNYŰ MEGFELELNI, HISZEN BUDAPEST EGYIK LEGFONTOSABB 19. SZÁZADI VÁROSÉPÍTÉSZETI EGYÜTTESE FELÉRTÉKELŐDÖTT, ÉS HA ELHANYAGOLTAN IS, DE MEGŐRIZTE ÉRTÉKEIT. MINDEN ÉPÜLET-FELÚJÍTÁS – LEGYEN AZ TELJES REKONSTRUKCIÓ VAGY KISEBB ÁTALAKÍTÁS – MEGLEPETÉSEKSEL SZOLGÁLHAT, ÉS AZ ITT ÉPÍTŐKNEK SZÁMOLNIUK KELL AZZAL, HOGY A KIVITELEZÉS CSAK A LEGJOBB MINŐSÉGBEN ÉS TUDOMÁNYOS KUTATÁSOK ALAPJÁN KÉSZÜLHET. ÍME NÉHÁNY SZAKMAILAG VITATOTT ESET AZ ELMŰLT IDŐSZAK FELÚJÍTÁSAI KÖZÜL – HASONLÓAK BUDAPEST KITERJESZTETT VILÁGÖRÖKSÉGI TERÜLETÉN BÁRHOL ELŐFORDULHATNAK.

Az Egeraát „buborék” háza két nézőpontból

az időálló építészeti értékeit, amelyek visszaállítása ma igen költséges, szinte megoldhatatlan tervezési feladat, és sértené az átalakítás formabontó építészeti koncepcióját is.

Andrassy út 68. – Izabella u. 62-64.

Az Andrassy út 68 szám alatti önkormányzati tulajdonú iskolaépületet, amely korábban egyszerű városi palota volt (tervező *Bobula János*) kiürítették, majd eladták a két Izabella utcai egykori lakóépülettel együtt. A területi műemléki védelem (mjt. és mk.) kevések bizonyult ahhoz, hogy az Izabella utcai, korábban irodának átalakított, használaton kívüli épületeket ne bontsák le, ugyanakkor műemlékké nyilvánításuk-megmentésük érdekében sem volt járható út az 1960-as évek átalakításai miatt. Belső értékei megsemmisültek, az épületeket az udvarok felé új épületszárnyakkal bővítették, az utcai homlokzatokat pedig átalakították.

A tervezési program a tömbbelsőben

Andrassy út 9. – Paulay Ede utca 12.

Elsők között cserélt gazdát a ma irodaépületként üzemelő egykori városi palota, az Andrassy út 9 sz. (építője *Brüll Ármin*, tervező *Kallina Mór*). A ház átalakítását, bővítését a szomszédos önkormányzati tulajdonú szecessziós lakóépület bontása után az üres telken épített újjal tervezték összenyitni és üzemeltetni.

A program része volt a bontandó Paulay Ede utca 12 sz. (építője *Brüll Alfréd*, tervezők *Kármán* és *Ullmann* építészpáros) lakóépület kiürítése az épület bérlőinek átköltöztetése egy környező felújított épületbe, amelynek udvarán – szint alatt – megépíthették az irodaház működéséhez szükséges parkolót is. A nagyvonalú, komplett tömb-rehabilitációt felvállaló építési programmal szemben háttérbe szorultak a műemléki elvárások és elveszítettünk egy szecessziós lakóépületet, a merész, sokak által kifogásolt építészeti eszközöket alkalmazott átépítés miatt. Az Andrassy úti palota belső udvarát sík üvegfödémrel fedték le, a pincefödémét elbontva az udvar terét átriummá alakították. Azóta számtalan építészeti folyóirat reklámozta a tervező építész *Erick van Egeraát* "buborékját" az Andrassy úti tetők felett, dicsérték, vagy elmarasztalták a szecessziós ház helyén tervezett ferde-üveg homlokzatú irodaépületet. Mára mindez a múlt. A Biztosító székházának kiköltözésével, az egyterű irodákkal tervezett funkció megszűnt, most az épületek bérbeadását, ezzel együtt átalakításukat tervezik. Ma már a kereskedelem és vendéglátás gazdaságos a területen, ezért vissza kell építeni az udvar helyén kibontott pincefödémét és az épületek közötti tűzfalat, az összenyitott szinteket pedig elválasztani. A tíz évvel ezelőtti átalakításokkal azonban megszüntették azokat

Fotók: a szerző

új épületszárnyakkal kapcsolta össze a két ingatlant szint felett és szint alatt, így az Andrassy úti épület parkolási lehetőségét az Izabella utcáról biztosították, az Andrassy úti épület reprezentatív kapuáthajtóját rekonstruálták, a belső kertet a két épület között összenyitották. Kifogásolható ugyanakkor az új épületszárnyaknál a környezettől idegen beépítés, amely nem követte a területen kialakult telekosztást és beépítési formát.

A műemlék épületben, az iskolaépület helyén az eredeti lakófunkciót a visszaállították, az épület külső és belső homlokzatát restauratori módszerrel helyreállították.

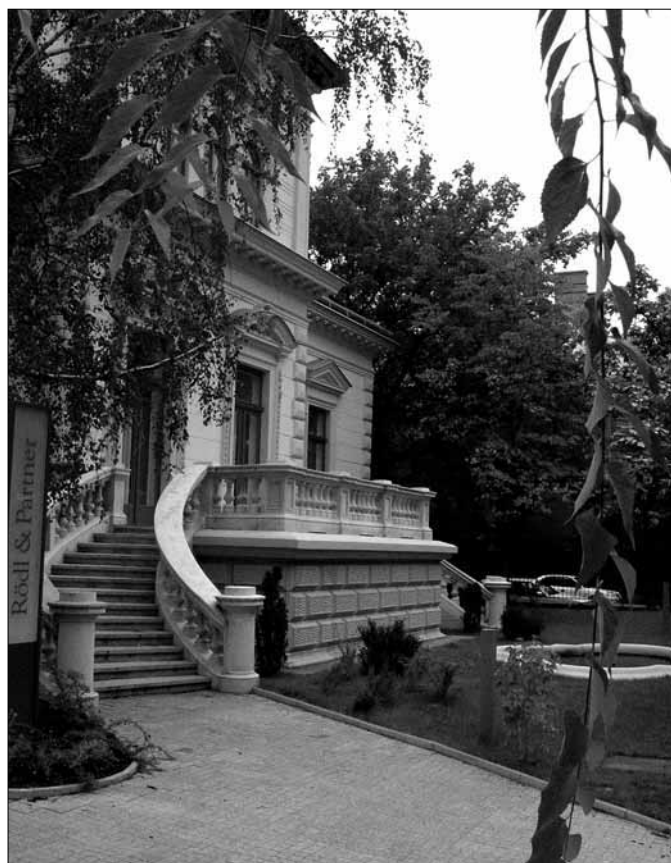
Sokan kritikával illették az egyik elbontott Izabella utcai épületszárny utcai homlokzati falának eredeti állapotban történő megtartását, de annak teljes megsemmisülésével az utcaképi látvány szegényebb lenne.

A beruházás pontosan modellezi azt a kevés mozgásteret, amely területi védelem esetén a nem műemlék megmentése érdekében jelenleg létezik. Ha nincs beruházói szándék az épületek megtartására, akkor, miután ön-

Fotó: Nagy Zoltán

Andrassy út 68.

Fotó: a szerző

Wekerle pénzügyminiszter villája is volt az Édeskúti-villa

kormányzati rendeletek nem védik a világörökségi terület értékét jelentő, utcaképet meghatározó épületeinek egységét, akár együtt többet egymás mellett, vagy egyenként kiemelve azokat a városzövetből, bontásuknak nincs igazi akadálya.

Andrassy út 121.

Az egykori Édeskúti-villa, amely később Wekerle Sándor pénzügyminiszter tulajdona lett, a rendszerváltást követő méltatlan használat alatt sem veszítette el építészeti értékeit. Az épületben elsősorban belső átalakításokkal okoztak változást, a szabadon álló villaépület, az egykor elegáns kert, romosan ugyan, de fennmaradt. Létét, először igazán az 1990-es évek elején megindult privatizációs hullám veszélyeztette, miután a kerületi építési szabályzat az épület bővítésére adott lehetőséget, és ennek egyedüli akadálya a területi műemléki védelem volt.

Az Andrassy út kiépítést szabályozó előírásokat, a szintszám és beépítési paramétereket legalább az utcavonalon álló épületek esetében illett betartani, de a bővítés lehetőségét teljesen megakadályozni nem lehetett. Az építető (tulajdonos) vállalta a korábbi átalakítások okozta, károk helyreállítását, így a manzardtető visszabontását, a kert rekonstrukcióját, de a bővítés lehetőségéről egészen lemondani nem tudott. Olyan építészeti megoldás született, ami a villaépület épülettömegének érvényesülését nem gátolta: a kert felől egy üvegfalakkal áttört folyosóval kötötték össze a régit az újjal, az Andrassy útról alig láthatóan. A régi épülethomlokzatot restaurálták, de a belső tereket már modern eszközökkel, igazodva az új épület belső építészetéhez, alakították ki..

Mindhárom esetben a régi épületekhez új építészeti eszközök társultak. De amíg a villaépületnél az új nem kapott hangsúlyt, hagyta érvényesülni a régit, a másik két esetben az új már külön életet él, elnyomva a régit és megbontva a kialakult építészeti harmóniát. ■

Mi lesz a Mátyás- emlékművel Kolozsváron?

Tavaly még arról cikkezett a magyar és a romániai sajtó is, hogy lassan összeomlik a kolozsvári Mátyás-szoborcsoport, hacsak nem történik valami az emlékmű megmentése érdekében. A Szabadság napilap (Románia) információi szerint a szobor kő talapzatáról levált egy jókora darab, és a földre zuhant. Nem ez volt az első eset, hogy a Mátyás-szoborról darabok törtek le, már két éve is történt hasonló eset.

A reneszánsz év és a Mátyás-évforduló is hozzájárult ahhoz, hogy a téma újra napirendre kerüljön. Április 2-án Schneider Márta, az OKM szakállamtitkára magyar küldöttség élén Kolozsvárra utazott és tárgyalt Boros Jánossal, Kolozsvár alpolgármesterével.

A tárgyalás eredményeképpen folytatják és még az idén decemberre befejezik a Mátyás-szoborcsoport restaurálási munkálatait – hangzott el Kolozsváron a Magyar Oktatási és Kulturális Minisztérium, a helyi hatóságok, valamint a román kulturális tárca és az RMDSZ képviselőinek közös tárgyalásán. Schneider Márta, a magyar kulturális minisztérium szakállamtitkára felhívta a figyelmet arra, hogy a két évvel ezelőtti együttes kormányülés döntésének megfelelően a magyar és román kormány fele-fele arányban állja a szoborcsoport restaurálási költségeit. Tájékoztatása szerint már a következő hetekben tárgyalásokba kezd az a román és magyar szakértőkből álló csoport, amely a munkálatok üteméről és a kivitelezési költségekről egyeztet.

Boros János alpolgármester a restaurálási tervet közösen kidolgozó Utilitas Kft. és a Part of Art Alapítvány becsléseire alapozva elmondta, a felújítási költségek elérik a 4,1 millió lejt, ám az összeg jelentősen csökkenthető, ha már decemberig befe-

jezik a munkát. A munkálatok elvégzésére júniusban írják ki a versenytárgyalást, az alpolgármester reményei szerint augusztusban már elkezdődhetnek a helyreállítások.

Schneider Márta szakállamtitkár hozzátette: a magyar fél kész olyan korszerű technológiát biztosítani, amely lehetővé teszi a folyamatos munkát, és ez jelentősen lerövidítheti a kivitelezési

A felvételeket Sebestyén József készítette

A szobor felállításának centenáriuma alkalmából rendezett ünnepség a Mátyás- emlékműnél Kolozsváron

időt. Magyarország azt szeretné, ha a szoborcsoport már az év végére visszanyerné egykori pompáját.

A delegáció tagjaként dr. Mezős Tamás, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnöke úgy nyilatkozott, hogy újabb szakaszba lépett a restaurálási folyamat, s már konkrét szakmai kérdésekről tárgyalnak. ■

(OKM-KÖH)

Romlik az emlékmű talapzata

■ GYŐR ATTILA

Konferencia a vitatott örökségről

A Kortárs Építészeti Központ (KÉK) legutóbbi, *Problémás Örökség* elnevezésű konferenciáját Óbudán, a San Marco Óbudai Művelődési Központban tartotta. A helyszínválasztás több szempontból, állításként és tagadásként is sokatmondó. Egyrészt Kévés György 1975-ös alkotása a korszak kevéssé ismert, de a konferencián résztvevő építészek által is kedvelt, méltott alkotása, az 52. Velencei Biennálén bemutatott hat magyarországi művelődési ház egyike. Másrészt jellemző, hogy a KÉK nem a szokásos, Nefelejcs utcai Róth Miksa Emlékház egykori üzemépületében szervezte tanácskozását, hiszen idén márciusban elhagyni kényszerült az épületet. Az ifjú építészek önkifejezésének teret adó, számos fontos vitaforumot, hasznos megbeszélést, terepbejárást szervező, a művészeti-szakmai közéletben egyedülálló, hiánypótló szerveződés jelenleg szó szerint helyét keresi. A szabadidejük terhére, fizetés nélkül dolgozó önkéntesekből álló non-profit szerveződés számára a fennmaradás, a túlélés is kérdéses, s csak remélni lehet, hogy az egyesület sorsa megnyugtatóan rendeződik.

A nemzetközi konferencia résztvevőiről, témaválasztásukról az olvasó a KÉK honlapján tájékozódhat a http://www.kek.org.hu/orokseg/hu_sajto.php cím alatt. Néhány tanulság azonban említésre tarthat számot.

A konferencia a szervezők szándéka szerinti két fő részből állt: a délelőtti szekció az örökségvédelem, a műemlékfelújítások, a megtartás-kiegészítés-átépítés kérdéskörét, a műemlékek fejlesztettségének határait vizsgálta, a délutáni a közelmúlt épületeinek védelmével, a műemlékek esetleges új generációjával foglalkozott. A két témakör azonban folyamatosan egybefolyt, hiszen a félmúlt építészeti öröksége az átépítés veszélyének állandóan és leginkább kitett épületállomány.

E sorok írója felvezetőnek nevezett előadásában az örökségvédelem magaráhagyatottságáról értekezett. Megfelelő helyi védelmi rendszer nélkül az örökségvédelemre hárul az értékek védelme, tekintet nélkül arra, hogy az adott érték országos színvonalú, avagy csupán helyi jelentőséggel bír. A magyar örökségvédelem és a KÖH eszközei nem elégségesek az értékvédelemre, s ennek gyakran furcsa, esetleg rémisztő túlkapasok a következményei: ide sorolhatóak az utóbbi időben sokasodni látszó műemlékbontások, a politikai aknamunkák, de az indokolatlan ideiglenes védelmek is. Jellemző, hogy több illetékes most értesült az önkormányzatokat terhelő törvényi kötelezettségről, mely szerint a helyi védelmek megszüntetéséről tájékoztatni kell a KÖH-öt.

Sikeres, ötletes helyreállítások sorát mutatták be külföldi építészek: Fraknó és Ljubljana várának, Klosterneuburg kolostorának megújítása sok hasonlóságot mutat. Az egyik legfontosabb műemléki kérdés az építészek számára az elpusztult, de rekonstruálható részletek (ajtók, ablakok, gyilkjárók) anyaghasználatában mutatkozik. Szabad-e az eredetiség látszatát felkelteni? A várfal gyilkjárója fából készüljön, vagy váljon áttetszővé, szinte láthatatlanná az eredeti falszövet előtt? Fraknón és Ljubljában az előbbi megoldást választva kortárs építészeti elem került a falövre, a szintén méltott gyulai vár azonban korabeli anyaghasználatával sem lett eredetieskedő. *Armóth Ádám* dicséretes (soproni és budavári foghíjbeépítések), és rosszul sikerült (nyírbátori palota, váci főtér) helyreállítások bemutatása kapcsán arról beszélt, hogy műemléképületek kiegészítésekor, bővítésekor kortárs építészeti megoldások szükségesek,

s kerülendők az eredeti stílust követő hozzáépítések.

Pannonhalma sokat vitatott pawsoni helyreállításáról nem volt lehetőség vitatkozni a helyszínen. Az érvek és az ellenérvek ismertek, s a szünetben folytatott beszélgetésekben mindkét oldal képviselői hangot adtak véleményüknek. Kulcsfontosságú emlék precedens jellegű átalakításáról van szó, hasonló beavatkozások máshol is megkezdődtek (Hódmezővásárhely, református ótemplom), talán érdemes lenne a témáról a KÖH-nek saját berkein belül is megbeszélést, vitaközpontú konferenciát tartani. (A KÖH tervtanácsa március 25-én foglalkozott a hódmezővásárhelyi református ótemplom átalakításával. – A szerk.)

A délutáni rész felvezető előadásában az 1945 utáni időszak védendő emlékeiről, az ikonikus épületekről, elvesztett értékekről *Ferkai András* beszélt. Hiányzik a korszak monografikus feldolgozása, néhány építészeti műfaj (pl. lakótelepek) önmagában is nehézzé teszi az értékek válogatását.

Ferkai az alábbiakban foglalta össze (az 1945 utáni építészettel kapcsolatos) tennivalóinkat:

■ Módszeres válogatás – értékelés – védelem alá helyezés (nem tűzoltásként, időben) A mi értékeinket más nem fogja helyettünk megvédeni.

■ A Műemlékjegyzék nem Vörös Könyv (nem a veszélyeztetett speciesek, hanem a történeti alapon kiválasztott legfontosabb értékek listája – bővíteni kell)

■ Világos és egyértelmű jelzést adni a tulajdonosok és befektetők számára, mit szabad, mit nem szabad egy műemlékkel tenni (előre megszabni a feltételeket)

■ A befektetőket és tulajdonosokat adókedvezményvel, kedvező hitellel, esetleg támogatással serkenteni értékes épületek felújítására

■ Nem lehet mindent műemlékké nyilvánítani. El kell érni, hogy az építészek akkor is tiszteljék egy épület értékeit, ha az nem védett.

■ A modern építészet máshol sem túl népszerű a laikusok körében. Minden eszközt meg kell ragadni a nagyközönség tájékoztatására, az értékek felmutatására.

A pozsonyi, salgótarjáni, romániai, berlini esettanulmányok kísértetiesen hasonló példáit mutatták az értetlenségnek, tehetetlenségnek, de az odaadó tenniakarásnak is. A megőrzést nem könnyíti a pénzügyi háttér megléte: míg a gazdag Berlinben civil tiltakozás sem tudta meggátolni a befektető útjában álló, különleges értékű, szélfúttá tetejével messziről látszó Ahornblatt (1971-73) elpusztítását, addig a pozsonyi Kyjev szálloda bontására nem a heves tiltakozások, hanem a vállalkozó átmeneti pénzihiánya, s a hotel rentábilis volta miatt nem került sor – egyenlőre.

Az előadások utáni irányított beszélgetés témája a Déli Pályaudvar megőrzésének lehetősége, szükségessége volt.

A konferencia nem talált megoldást a felvetett problémákra, de ez nem is lehetett célja. Örökségvédelmi szakemberek és építészek igyekeztek megérteni különböző nézőpontokat, elfogadni eltérő véleményeket. Talán boldogulnak. ■

(Haba Péter tudósítása a konferenciáról <http://epiteszforum.hu/node/8946> internetes oldalon olvasható.)

Régészeti katasztrófa Dunaszekcsőn

■ JANKOVICH-BÉSÁN DÉNES

A HÍR HETEK ÓTA CSAK NEM MINDEN NAP SZEREPEL A SAJTÓBAN: LEOMLOTT A LŐSZFAL DUNASZÉKCSŐN. AZ OMLÁS MAGÁVAL RÁNTOTT EGY VÍKENDHÁZAT IS. MEGJELENTÉK A KATASZTRÓFATURISTÁK, EGYIKÜK MÉG A SZAKADÉKBA IS LEZUHANT, ÉS SÚLYOS SÉRÜLÉSEKET SZENVEDETT. A KÖZVÉLEMÉNY INKÁBB CSAK EZEKET A HÍREKRE FIGYELT FŐL, ARRÁ AZONBAN KEVESEN GONDOLTAK, HOGY EZ A LŐSZFAL ANNAK A VÁR-HEGYNEK KELETI OLDALA VOLT, AMELY NEM CSAK TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLET, HANEM ŐSKORI LELŐHELY, S MAGÁBAN REJTI LUGIOT, A RÓMAI LIMES EGYIK FONTOS ERŐDJÉT, VALAMINT EGY TÖRÖK KORI VÁR MARADVÁNYAIT IS. ERRŐL A HEGYRŐL SZÁMOS, AZÓTA VILÁGHÍRESSÉ LETT LELET SZÁRMAZIK: ITT TALÁLTÁK MEG MARCUS AURELIUS BRONZ FEJSZOBORÁT – AZÓTA A PÉCSI MÚZEUM FÉLTETT KINCSE ÉS DUNASZÉKCSŐ JELKÉPE –, DE TALÁLTÁK ÓKERESZTÉNY ÁBRÁZOLÁSOS ÜVEGEDÉNYT, S LOVASISTEN ÓLOM FOGADALMI TÁBLÁT IS. AZ ARRÁ JÁRÓK MA MINDENÜTT CSERÉPDARABOKAT, RÓMAI TEGULÁK TÖREDÉKEIT, A PARTFALBÓL KIKANDIKÁLÓ EMBERI CSONTMARADVÁNYOKAT, LEOMLOTT FALDARABOKAT LÁTHATNAK. JOGOS A KÉRDÉS, MILYEN KÁR ÉRTE A PARTOMLÁSSAL A RÉGÉSZETET?

A Vár-hegy melletti Duna-part mindig is fontos átkelőhely volt. Nem csoda, ha az emberi megtelepedés nyomait az őskortól kezdve megtaláljuk. Az első erődítést valószínűleg a bronzkorban emelték – ekkor egy méter vastag kultúrreteg keletkezett. Fontos település volt ez a hely a kelták idejében is, de nagyobb hírnévre csak a rómaiak idejében emelkedett, amikor Claudius császár a limesen, a birodalom határán erődöt épített. Lugio neve sokszor szerepel a forrásokban, mígnem a 4. században Florentia névre keresztelték. Diocletianus császár 293-ban két rendeletét is itt keltezte. A római erőd jelentőségét mutatja a környéken előkerült számtalan lelet is, amelyek kiterjedt, fejlett településre és leletekben gazdag temetőkre utalnak. A Vár-hegy középkori lakottságáról nincs adatunk, a török időkben viszont újra erődítés létesült a tetején, alakját a visszafoglalás utáni térképek is megőrizték, az egyik ilyen ábrázolás a település címerébe is bekerült. Az elmúlt évszázadban számtalan régészeti lelet került elő Dunaszekcsőn, hiteles ásatásról azonban annál kevesebb adatunk van.

Feliratos kövek, téglák, arany ékszerek, több száz érem került elő a települési rétegekből és sírokból. 1954-ben rögzítették, hogy a hegy tetején lévő négy méter vastag kultúrretegben rejtőznek az erőd maradványai, falai és a korábbi (bronzkori), illetve a későbbi (török kori) emlékek, leletek is. Közülük kétségkívül a leg híresebb az 1974-ben előkerült, Marcus Aurelius császárt ábrázoló bronzszobor feje. A lelet nemzetközi jelentőségét az adja, hogy az uralkodónak csak három, fémből készült ábrázolását ismerjük, Pannóniából pedig mindmáig ez az egyetlen bronzból készült császárszobor. Dunaszekcsőről származik az a cserép-korsó is, amelynek saájrézsére egy keleti arcvonásokat mutató férfiformáztak, és a szakirodalom ma ezt az arcot tartja az egyetlen ismert korabeli hun ábrázolásnak. A leletek többsége a pécsi múzeumban található, de értékes anyagot őrzött meg a település nagy becsben őrzött helytörténeti gyűjteménye, melynek alapítója *Halász Ferenc* iskolaigazgató.

Szórványos adatok alapján a mintegy 175 méter hosszú római

Jól látszik az egészben maradt leszakadt rész, háttérben a leomlott víkendházzal

A fotókat a szerző készítette

erőd szabálytalan négyszög alakú volt, falait mészkőből építették, szélességét a partomlások miatt nem ismerjük, azt legfeljebb csak a teljes feltárás után rekonstruálhatnánk. Napjainkban a felszínen ebből már semmi sem látszik, csupán a Vár-hegy északi csú-

val és fészkelő madarak fészkeivel, megsemmisült. Ők csak abban reménykedhetnek, hogy a talajmozgás idővel megszűnik, és a természet újra birtokba veheti a nyolc méter magas partfalat, illetve a leomlott részeket.

A partomlásból kiemelt török kori rézedény

csán a fű között észlelhetünk – még mindig – egy kisebb fal darabot. A partomlás után a metszetben három helyen mutatkoznak kőfal maradványai, amelyek eredeti helyükön vannak. A Vár-hegyet és környezetét már 1951-ben védetté nyilvánították, de a korszerű jogszabályoknak és jelentőségének megfelelően kiemelten védett régészeti terület besorolást a 22/2004. NKÖM rendelet révén nyerte el.

A partomlás nem érte váratlanul a helybelleket. Átlagosan 30 évenként történt kisebb-nagyobb omlás, és már tavaly nyáron lehetett látni a hegytetőn repedéseket, amelyek előre vetítették a szomorú jövőt. A repedések hétről-hétre növekedtek, de a több millió köbméter föld megtartására semmilyen technikai megoldás sem kínálkozott. Maradt a veszélyeztetett terület elkerítése, a part szélén álló vikendházak kiürítése és a talajmozgások folyamatos mérése, de a soproni Geofizikai Intézet munkatársai sem tehettek egyebet, mint jelezték, hogy a part folyamatosan mozog. A kérdés csak az volt, hogy mikor szakad le.

Ez pedig február 12-én következett be. A partomláskor a Vár-hegy Duna felé eső szélének mintegy 30 méter széles sávja a repedés mentén kb. nyolc métert csúszott a mélybe. Az omlás nemcsak a Vár-hegyet érintette, hanem a tőle északra elterülő Szent János-hegy déli harmadát is, összességében 238 m hosszan "csusszant" alá a hatalmas földtömeg. Ez a szó azért helyénvaló itt, mert egyrészt fokozatosan történt, másrészt a leomlott földrész sok helyütt szinte érintetlen maradt. Felszínén ugyanúgy állnak a fák, a bokrok, a szőlőkarók és szőlőtövek, mint korábban, csak nyolc méterrel lejjebb. Eltekintve a kisebb leomlásoktól, a Vár-hegy és a Szent-János hegy mintegy 0,7 hektárnyi területe most tehát nyolc méterrel van közelebb a Dunához, s egy "terasz" formájában látható. A látogatók a hegy tetejéről létrán ereszkedtek le ide, és látszólag biztonságosan közlekedtek a felületen. A bányakapitányság vezetője azonban még korántsem nyugodt. Az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet szakemberei jelenleg is mérik a talajrezgéseket, és a műszerek még mindig elmozdulásokat jeleznek. A mérések április hónapban fejeződnek be, addig senki sem léphet a területre engedély és felügyelet nélkül.

A természetvédelmi hatóság szomorúan veszi tudomásul, hogy a védett löszpart az évtizedek alatt meglehetősen különleges flórájával

és fészkelő madarak fészkeivel, megsemmisült. Ők csak abban reménykedhetnek, hogy a talajmozgás idővel megszűnik, és a természet újra birtokba veheti a nyolc méter magas partfalat, illetve a leomlott részeket.

Az ingatlantulajdonosok azonban tehetetlenül nézik a katasztrófát. Nemcsak azok, akiknek nyaralója megsemmisült, vagy még mindig veszélyben van (ezek a házak engedély nélkül épültek), hanem elsősorban azok, akik hétvégi telkük, szőlőjük egy darabját veszítették el. Bár a leomlott terület jogi értelemben továbbra is nyilvánvalóan az övék, de használhatatlanná vált. Kártalanításra pedig aligha számíthatnak. A bányakapitányság és a katasztrófavédelem ugyancsak tanácsatlan. A Duna által folyamatosan generált talajmozgások hozzátartoznak ehhez a területhez, a megelőzés, védekezés ellenük rendkívül költséges és munkaigényes, szinte lehetetlen. (A bányakapitány szerint elképesztő ötletekkel bombázták a probléma lényegét nem értő "szakértők".)

Az örökségvédelem sem tehet sokat: mentené a menthetőt. Fel kellene tárnai a lecsúszott földdarabot, továbbá minél többet a még eredeti helyén lévő területről, hiszen csak idő kérdése, hogy mikor omlik tovább. A római erődnek így is már legalább a fele odaveszett az évszázadok során.

Március 11-én *Faller János* dunaszekcsői polgármester kérésére – immár sokadszor – szakemberek vizsgálták meg a helyszínt. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal régészei mellett a bányakapitányság, a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság és a katasztrófavédelem vezető tisztviselői tanácskoztak a teendőkről.

Ezen a megbeszélésen körvonalazódott a megoldás terve is. Mivel a löszpart stabilizálására egyedül megvalósítható módszernek a lépcsőzetes kialakítás kínálkozik, amit viszont gépekkel végezni nem lehet, a munkát mindenképpen régészeti feltárásnak kell megelőznie. Ezért született meg az a gondolat, hogy ezt a lépcsőzetes kialakítást – feltárás keretében – a régészek végezzék el. Az ásás ugyan időigényes, mert kézi erővel folyik, de segítségével nemcsak a régészeti információk és leletek menthetőek meg, hanem a földmunka során kialakíthatók a további földcsuszamlásokat megakadályozó mesterséges teraszok. Ne feledjük, hogy a következő partomlás már a lakóházakat is veszélyeztetheti!

A régészeti ásás során tehát megtörténne a leomlott terület teljes feltárása és a még eredeti helyén álló, kb. négy méter vastag kultúrretek helyén létrejöhetne egy második terasz. Ennek persze előfeltétele a jelenlegi földmozgás "lenyugvása", amely csak mérésekkel bizonyítható. További feltétel természetesen a megfelelő tervezés, amelyet ez esetben a régészek és a partvédelemért felelős szervek közösen végeznének. Ez a munka a régészet oldaláról nézve – figyelemmel a feltárandó terület méretére, rétegzettségére és vastagságára – előzetes becslés szerint legfeljebb 360 millió forintba kerülne. Ez bizonyosan kevesebb minden művi partvédelem költségénél. Mivel a régészeti ásás idény munka, a feladat két évet venne igénybe.

Az önkormányzat és a bányakapitányság mellett a természetvédelem is támogatja az elképzelést, ezzel a módszerrel ugyanis nagyobb esély van a most elpusztult védett környezeti elemek mielőbbi megújulására.

Most már csak a forrást kell hozzá előteremteni. ■

Közvetett segítséggel

-védett liturgikus tárgyak újjászületése

■ TUROK MARGIT

Az Iparművészeti Múzeum által 1947-1970 között védetté nyilvánított liturgikus műtárgyállomány darabszáma 5476. A magyarországi egyházak, mint tulajdonosok jól megőrizték e tárgyakat, de csak ritkán adódott lehetőségük a megfelelő karbantartásra, restaurálásra. Sajnos napjainkban is egyre kevesebb anyagi támogatásra számíthatnak, így az állagvédelemre is alig-alig gondolhatnak, restaurálásra pedig semmiképpen. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnak sincs anyagi fedezete, amivel segíthetné az egyházakat. A védettség pedig törvénybe rögzített kötelezettségeket ír elő a tulajdonos számára.

A Műtárgyfelügyelet a segítségnyújtásnak a következő módját választotta: Következőtesen figyeljük a Nemzeti Kulturális Alap Iparművészeti Szakkollégiumának pályázati kiírásait. Amint a pályázat megjelenik, az előzőleg, az ellenőrzések alkalmával regisztrált, sürgősségi sorrendbe sorolt műtárgyak közül néhányának a tulajdonosát értesítjük a lehetőségéről. Egyidejűleg megkeressük a restaurátort (restaurátorokat), és helyszíni szemlén felmérjük a tárgyak állapotát azért, hogy a pályázat mellékleteként benyújtandó restaurátori szakvélemény is elkészülhessen. Ezután megadjuk az engedélyt a restauráláshoz, amit szintén mellékelni kell a pályázati nyomtatványhoz.

2007-ben, közreműködésünkkel négy tulajdonos pályázott, egy vagy több tárggyal. A kuratórium döntése alapján két liturgikus tárgyat sikerült felújítani, restaurálni. A munkát *Prím József* restaurátor művész végezte, igen magas színvonalon.

Az aranyozott ezüst monstrancia 1700 körül készült, és magyar mester munkája (magassága: 48,5 cm, talp átm.: 19,9 cm). Talpa magas, trébelt, rajta négy ovális formájú medaillon, háromban Krisztus szenvedéseinek eszközei, a negyedikben Veronika kendője látható. Rajta vésett felirat olvasható: ?PRO ECCL. S MISH. PAGIKONY. PRO adi T.A.E: 1701 9 k. 12: SC.S.T. A háromoldali és kartusos díszváza idomú nodusa felett ovális formájú szentségház látható. A szentségházat áttört ezüstdből készült indadiszes koszorú, mögötte sugárkoszú keretezi. Az indadiszes koszorún lebegő angyalokkal, alul a Madonna, fent az Atyaisten fél-alakjával díszített. A szentségtartót fent kereszt koronázza.

A tárgy az ellenőrzés alkalmával repedt, korrodált és több helyen deformálódott volt, a talpat korábban szakszerűtlenül javították meg (a hiányokat festékekkel tömítették, hiányos volt a cinezés is), a felirata erősen megkopott. A tárgy felületén jelentős mennyiségű szidolmaradék volt található, ami a későbbi korróziót okozta és fokozta.

A restaurált monstrancia és...

A restaurálás során a restaurátor eltávolította a szennyeződéseket, és fémspecifikus, zsíralkohol-szulfáttal megtisztította a tárgy elemeit. A cinezést savval és mechanikusan távolította el a felületekről, hogy a későbbi, ezüsttel történő keményforrasztást ne akadályozza. A deformálódott részeket kiegyengette,

...a ciborium. Mindkettőt 1700 körül készítették.

az akantuszlevelet 82%-os ezüstlemezéből készített darabbal pótolta. A tárgy talpa volt a legkritikusabb állapotban, olyannyira, hogy a korábbi cinezések teljes eltávolítása az ezüstlemezben helyrehozhatatlan kárt okozott volna. Ezért a restaurátor megtartotta a régi cinezéseket ott, ahol ez szükségesnek mutatkozott, a többi helyen Diamant elnevezésű sárgarézpórtöltetű poliészter műgyantával erősítette meg belülről a talpat. Ez bármikor eltávolítható a felületről és a színe is igazodik a felületi aranyozás színéhez. A monstrancia legérzékenyebb részét, az áttört ezüstlemezéből készült koszorút is számos helyen cinezték korábban, ennek ellenére több helyen hiányos maradt. A hiányzó részek pótlására csak ott került sor, ahol a megmaradt minta követhető volt, és ahol statikai szempontból a megerősítés szükségesnek mutatkozott. A restaurálás utolsó fázisában sor került a kiegyengetett, pótoltt és forrasztott darabok ezüstözésére és aranyozására. A két művelet galvánozással végezte el, mert a tűzaranyszárhoz higany szükséges, amit a környezetszennyezés miatt tilos használni. A felületek védelmét szolgáló bevonat alkalmazására nem került sor, mert a tárgy ma is használatban van. A restaurálás teljes költsége 336.000 forint volt.

Az aranyozott rézből készült ciboriumkehely 1700 körül készült, magyar munka (magassága: 26 cm, száj átm.: 14,5 cm). Trébelt. Talpa domború, barokk lombdíszítéssel ellátott. Nodusa vázaidomú, barokk díszítménnyel. Kupakosara kivágott levéldíszes, ami a kupa fedelén domborított formában megismétlődik. A fedél tetején sugaras kereszt látható.

A tárgy felületét több helyen korróziós "termékek" borították, számos helyen eldeformálódott, a talpa és nodusa megrepedt. A restaurálás folyamán sor került minden oldható kötés és sérült rész szétszerelésére, és megtisztítására. A tisztítás fémspecifikus zsíralkohol-fuszfáttal és argéntol alkalmazásával történt. Az argéntolt szódával közömbösítették. A repedéseket, töréseket 70%-os ezüstforrasszal sikerült megszüntetni. A sérült, ezért megkopott felületeken a hiányzó aranyozást és ezüstözést galván eljárással pótolták. A tárgy nem kapott felületvédő bevonatot, mert ma is használatban van. A restaurálás teljes költsége 224.000 forint volt. ■

Ipari építészetünk emlékei

■ DÉRY ATTILA

Az ipari építészet fogalma nem egyszerű kérdés. Elvben ipari épület az, ami iparhoz – legyen nehéz, könnyű, avagy szolgáltató ipar – kötődik. Ezek az épületek konkrét technológiához illeszkednek, vagyis építésük oka, létezésük igazolója a technológia. Amikor e technológia működése megszűnik, az épület létezése sem indokolt – kivéve, ha új technológiával látják el, rendszerint átalakítások árán. Mindez azt jelenti, hogy a tipikus ipari épület eredeti lényegét tekintve ideiglenes létesítmény, provizórium. Ez az, ami megkülönbözteti az ipari célú építészetet a lakó, vagy közösségi célú építészettől.

E különbség elvben azt is jelenti, hogy míg egy lakó- vagy egy középület valamilyen mértékben rendelkezik az építető presztízsét kifejező reprezentációval, az ipari épületeket ilyen szándék nélkül emelték. Ez azonban nem teljesen igaz. Az ipari létesítményeknek sajátos reprezentációja létezik, amely nem jelentéktelenebb, mint a középületeké. Még a jellemzően "piszkos" nehéz-ipari létesítményeknek is van a tulajdonos társadalmi rangját, vagyonát, befolyását kifejező konkrét reprezentatív részük, kapu, porta, iroda formájában. 1989 előtt hazánkban az állam – és a párt – vezető szerepét kifejező építményekkel toldották meg a nagy ipari üzemeket – az '50-es években akár kannelurás dór portikusszal...

Létezik önkéntelen ipari építészeti reprezentáció is. A nagy, ipari célú épületek arányaik, méreteik, egyedi részletformáik, valamint gyakran elhelyezkedésük miatt is a tervező szándékától akár függetlenül jelkép-szerű alkotássá válnak. A monumentális szerkezet látványossága méretéből és elhelyezéséből fakad, eleganciája viszont már tervezőtől függ.

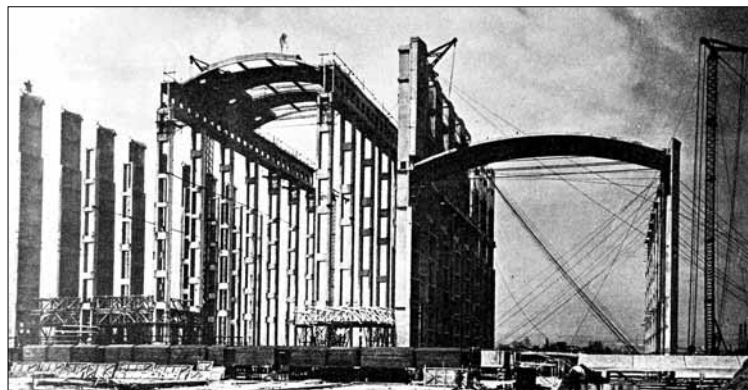
Miért fontosak számunkra az ipari építészet régebbi alkotásai? A középületek, reprezentatív lakóépületek és a korunkra egyedivé vált régi építmények emléktörzse szerepe magától értetődik. Ezek elsődleges értéke számunkra formáik összessége. A forma – ideértve az alaprajzi és térformát is – kort, társadalmat hűen mutathat be, mert tükrözi az adott kor reprezentációját; formák

Foto: Nagy Zoltán

A Zsolnay gyár pirogránit és majolika elemek felhasználásával díszített 19. sz.-i irodaépülete és az udvar részlete

által kifejezett értékrendjét. Ehhez képest az épületek szerkezetei és anyagai másodlagos – szakmai – jelentőségűek. Régi ipari épületek viszont döntően a beljük foglalt technológia, valamint a hozzájuk kapcsolódó szerkezetek emlékei. Valamely ipari épület értéke lehet – például – szerkezetének statikai modellje, amely nem csupán nélkülözi a hagyományos értelemben vett formai reprezentációt – hiszen nincs köze építetője társadalmi helyzetéhez, nem akar lenyűgözni, nem utal semmiféle előképre –, hanem egyszerűen nem is látható. A statikai modell virtuális forma – olyan forma, amely csak hozzáértők számára közöl információt. Elmondható ez akár szerkezeti, épületgépészeti részle-

Pécsi hőerőmű. Tervezte Mátrai Gyula és Pászti Károly, Szécsi Árpád, Szakács Ödön. Vasbeton váz és magas vasbeton teherhordó panel csak hazánkban alkalmazott együttese.

tekről, amelyek olykor szintén nem észlelhetők közvetlenül. E nem látható vagy laikus által nem értékelhető részek nem csak egyszerűen érdekesek és különlegesek lehetnek, hanem ipari épület esetében hozzátartozhatnak az épület lényegéhez.

Az ipari építészet története érdekes számunkra azért is, mert a ma modernnek nevezett 20. századi építészet története elválaszthatatlan az ipari építészettől. (Azért kell hangsúlyoznunk, hogy korunk modernizmusáról van szó, mert a modern, mint jelző a 18. század óta jelen van az építészetben – megújuló tartalmakkal.) A mi építészeti modernizmusunk tömeget és szerkezetet formával azonos súllyal kezelő felfogása és racionalizmusa nem jöhetett volna létre az 1900 körüli és utáni ipari építészet nélkül. Ezen ipari építészet öröksége az a funkcionálitással összekapcsolt józan és tiszta szerkezet- és anyagelvűség, amelyre korunk építésze törekszik. A 20. század eleji építészet azonban nem fogadta volna be ezeket az elveket, ha az előző korszak – a "boldog békeidők" – pazarlásának reakciójaként nem támadt volna fel a szociális felelősség érzete az építészekben. A szociális – vagy szélesebb értelemben: társadalmi – felelősség építészeti kifejezése számára az ipari építészet racionalitása éppen megfelelt.

Sajnálatos módon az ipari építészet emlékeit hazánkban ma mostohán kezelik. Nagy és jelentős ipari együtteseink tűnnek el, nemhogy védelem, de felmérés, sőt bármiféle dokumentáció nélkül. Ezen együttesek védelme fontos építészettörténeti feladat lenne. E feladat azonban az ipari jelleg miatt nem azonos a "hagyományos" építészeti védettséggel. Ipari együttesek védelme, az ipari épületek provizórium-jellegéből következően tipikusan revitalizációt jelent. A védelmet tehát súlypontba kell összpontosítani – tisztázva, mi az igazán fontos; forma, tömeg, szerkezet... – és tisztázva, hogy az újraszerelés az átépítésben meddig mehet el. ■

Ismét műemléksorsok nyomában

Kisnemesi Otthonok 7. Országos Találkozója Békéscsabán

■ MÉSZÁROS ZSUZSANNA

Ha tavasz, akkor Békéscsaba, Munkácsy Mihály Emlékház, kúriatalálkozó.

Hetedik alkalommal rendeztük meg március 27-28-án a ma már hagyományosnak mondható két napos programot, a Békéscsabai Tavasz Fesztivál keretein belül.

Csütörtökön előbb a Gyulai úti Steiner-Omaszta-kúriában gyülekeztünk és városnézésre indultunk. Először az útba eső Beliczey-kúria, az István Malom és a Köröscsatorna mellett 1914-ben épült és a közelmúltban műemlékké vált, és 2007-ben pazarul felújított Munkácsy Mihály Múzeumot tekintettük meg pincétől a padlásig. Délután megkezdődtek az előadások. Megnyitó beszédet *Farkas Zoltán* a Békés Megyei Közgyűlés alelnöke mondott. Majd a műemlék kastélyok talán legméltóbb megvalósulásáról – a ma múzeumokként működő épületek szépüléséről – szóló igazán szívet melengető előadás-sorozat következett. Elsőként a Gyöngyösön, az Orczy-kastélyban 1957-től működő Mátra Múzeum megújulásáról értesültünk. Az épület történetéről *Báryné dr. Gál Edit*, főmuzeológus, történész, míg a kastély rekonstrukciójáról és a kert revitalizációjáról a Grafit 37. Építész Iroda Kft. munkatársai, *Kelemen Tamásné* és *Kurta Zsolt* építésztervezők tartottak lebilincselő, sok-sok képpel illusztrált beszámolót. A helyreállítás még nem fejeződött be, 2007-ben csak Magyarország legnagyobb összefüggő barokk freskófelületének egy teremben történt restaurálása és az udvar lefedése készült el, így a barokk és klasszicista összeépítés is láthatóvá vált. (Itt helyezték el a híres mamutcsontvázat is.)

Dr. Szatmári Imre, megyei múzeumigazgató a délelőtti látogatáson megismert Munkácsy Mihály Múzeum újjászületését részletezte. Bár ez az épület eleve múzeumi használatra épült, jól átgondolt tervezéssel mégis sikerült csaknem duplájára növelni a kiállító-területet. Az épület felújítását és a hét új állandó kiállítást a Békés Megyei Önkormányzat uniós pályázat révén 314 millió, és az Oktatási és Kulturális Minisztérium Alfa-programjának 48 millió Ft összegű támogatásából valósították meg.

Ezután a Gyula melletti Gyulaváriban Csipkerózsika-álmát alvó Wenckheim-Almássy-kastély felújításáról és egy új kiállítási forma, a látogatóközponttal szervezéséről kaphattunk hírt. *Kónya Béla* építész az előzményeket, a tervezés folyamatát és az új

A Tisza-kripta Geszten

A felvételeket a szerző készítette

funkcióhoz rendelt lépcsőfokait esetelte. *Turbucz Mária* a Gyulavári Kastély igazgatója pedig azokat a lehetőségeket sorolta fel, amelyet az épület nyújthat az odalátogatóknak, többek között 17 féle kiállítást, tanácskozási lehetőséget. (Ezeket a másnapi kiránduláson meg is tapasztalhattuk.)

Mintegy a pénteki túra előzményeként hallgattuk meg dr. *Kereskényi Miklós*, a Gyulai Erkel Ferenc Gimnázium igazgatójának az előadását is a hazánk két miniszterelnököt és egy minisztert is adó Tisza család és Geszt kapcsolatáról és a Tisza-kastélyról.

Végül *Csajányi Melinda* történész, a békéscsabai Bartók Béla Művészeti Szakközépiskola igazgatója érkezett – családi visszaemlékezésekből is idézve – a különböző társadalmi rétegek megjelenéséről a 19. századi kúriákban, rálátást igyekezve nyújtani a másnapi kastélylátogatásokhoz. A vacsorát – a szokásoknak megfelelően – a pincében tálalták – híres finomságot, a csabai kolbász változatait kóstoltuk, alföldi borok kíséretében.

Másnap reggel buszunk a kiváló idegenvezetőnkkel, *Szelekouszky László* természetvédelmi szakemberrel gördült Doboz irányába. A központban iskolaként működő, szinte felismerhetetlenül átalakított hajdanvolt Wenckheim-kastélyt szegélyező – szerencsére részleteiben még megőrzött – parkjában álló kápolna és kripta megtekintése volt a célunk. Ezek a romantikus épületek hihetetlen módon ma is eredeti szépségükben pompáznak – kívül belül. Sajnos viszont, hogy a mellettük álló Ybl Miklós tervezte magtár továbbra is pusztul. Most kapott új gazdát, reméljük ez pozitív változással jár majd.

Következő állomásunk a határszéli Geszt volt.

Enteriőr a Gyulavári-kúriából

A háztanító emlékháza

A Tisza-kastély málladozó falai közt szintén iskola működik. A polgármester-asszony elmondta, hogy most pályáznak a felújításra. Remélik, sikerrel járnak, és még sok tanuló okulhat e történelmi közegben, s méltó emlékhelye lesz ez a lelkes község

a Tiszáknak és egykori háztanítójuknak, Arany Jánosnak, akit talán ez a környezet, a Radványi erdő, a Korhány patak ihletett – más kiváló művei mellett – a Tetemrehívás vagy Ágnes asszony balladájának megírására. Talán egyszer szilárd út is vezet majd a temetőbe, ahol harminchárom Tisza nyugszik az ősi Nagyhalomba ékelődő kriptában.

Végül bejártuk a Gyulavári Kastély-intézmény kiállításait. A modern belső térben csupán néhány korabeli bútor emlékezteti a látogatót a régi idők hangulatára. A Kastély a Dél-Alföld népi kultúráját, természetvédelmét, erdő- és a biogazdálkodását mutatja be.

Az első napon hatvanhárman, a kiránduláson ötvenöten tartottak velünk. A múzeumi szakemberek, a műemlékek szerelmesei mellett több építész is kapcsolódott a programokhoz.

Az Omaszta-kúria konyhájában régi üvegek kiállítása egészítette még ki a találkozót.

Jövőre a kirándulás útiránya Szarvas lesz. ■

Támogatóink Békéscsaba Város Önkormányzata, Békés Megye Önkormányzata, a Fiume RT, a Szomatika Bt., a Csabai Kolbászklub, a Tourinform Békéscsaba, Geszt Község Önkormányzata és a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma voltak. Köszönjük segítségüket!

Egymilliárd forint összértékben újabb pályázatok indulnak a Reneszánsz Évben Reneszánsz a művészetben és a tudományban is

"A Reneszánsz Év nemcsak egy programsorozat, hanem számos nagy fejlesztés is elindul országszerte a reneszánsz gondolat jegyében" – jelentette ki *Hiller István* oktatási és kulturális miniszter még az Év megnyitóján.

A tárca a Reneszánsz Év – 2008 költségvetéséből a színvonalas megemlékezések és programok mellett 2,6 milliárd forintot biztosít kulturális fejlesztésre, mindenekelőtt a közművelődés és a művészetek külön támogatására.

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium pályázatok révén az évad középpontjába állítja ezért a februárban meghirdetett, 1.260.000.000 Ft összértékű, igen nagy érdeklődést kiváltó közművelődési és közgyűjtteményi pályázatok után most 910.000.000 Ft összértékben újabbakat indít el, amelyek a városokat szólítják meg, tudományos konferenciák és kiadványok, illetve újító szellemű zenei, fotóművészeti, színházi és irodalmi művek létrejöttéhez teremtenek lehetőséget.

130 millió Ft összértékben hirdeti meg a tárca a *Városok reneszánsza* című pályázatot, amellyel köztéri képzőművészeti és iparművészeti alkotásokat és "Public Art" műalkotásokat vidéki

nagyvárosokban való megjelenését kívánja támogatni.

A *Tudomány és technika a reneszánsz jegyében* című pályázaton 150 millió Ft összértékben lehet támogatást elnyerni. A pályázatok célja egyrészt olyan konferenciák és tudományos kiadványok támogatása, amelyek segítenek feltérképezni Hunyadi Mátyás tevékenységét és a reneszánsz korát a legújabb tudományos ismeretek tükrében, másrészt pedig a reneszánsz gondolatiságához szorosan kötődő műszaki, technikai és közlekedéstörténeti emléktanyag megőrzése, hozzáférhetőségének biztosítása.

Az *Irodalmi reneszánsz*-ra 250 millió Ft-ot fordít a tárca, amelynek keretében – többek között – az ország irodalmi emlékházainak infrastrukturális fejlesztéséhez kívánnak segítséget nyújtani.

A *Művészetek a reneszánsz évében* című pályázatot 180 millió Ft összértékben hirdeti meg a minisztérium és 200 millió Ft értékben lehet pályázni Reneszánsz turrák szervezésére. ■

Bővebb információk a pályázatokról a www.okm.gov.hu <<http://www.okm.gov.hu/>> illetve a www.reneszanszev2008.hu <<http://www.reneszanszev2008.hu/>> cím alatt érhetőek el.

A denkmal 2008-ról Magyarországon

A Leipziger Messe GmbH által 1994 óta két évente rendezett *denkmal* – Európai műemlékvédelmi, restaurálási, régi épületek helyreállítási szakkiállításról tartott prezentációt és sajtóbeszélgetést a rendezvény igazgatója, *Ulrike Lange* asszony, és *Stefan Luig* sajtófőnök március 26-án a budapesti Festetics Palotában. A rendezvény középpontjában – a program bemutatása mellett – elsősorban azt hangsúlyozták, hogy idén partnerországként, díszvendégként Magyarország kiemelt helyet kapott a bemutatkozásra, a műemlékvédelem és az épített örökség értékei megőrzésének tapasztalatainak közzétételére, szakmai intézmények, szervezetek, cégek és vállalkozások, kézművesek, restaurátorok tevékenységének ismertetésére.

A Lipcsei Vásárok magyarországi képviselője, az Interpress

Kiállítások Kft. szervezésében megtartott rendezvény mintegy ötven résztvevője előtt a magyar részvétel szervezéséért, koordinálásáért felelős Kulturális Örökségvédelmi Hivatal társadalmi kapcsolatok igazgatója, *dr. Deme Péter* hangsúlyozta, hogy fő céljuk elősegíteni a műemlékvédelem terén Magyarországon tevékenykedők minél szélesebb körének bemutatkozását, meglévő szakmai és üzleti kapcsolatok megerősítését és újak kialakítását. Emellett ki kell használni azt a tényt is, hogy a 2008-as *denkmal* központi témája a historizmus és a szecesszió, amely Budapesten és számos más városban is gazdag emléktanyával bír. Ezért is fontos, hogy a Pécs – Európa kulturális fővárosa 2010 projekt és a főváros is jelen legyen a rendezvényen, amelyet november 20-22. között tartanak a lipcsei vásárvárosban.

Inventarizáció a Pogány-havas Kistérségben

■ HEGEDŰS ANIKÓ – NAGY ANITA ÁGNES

A KÖH határon túli osztálya szakmai irányításával, a Pogány-havas Kistérségi Társulás szervezésében és megbízásából csiki és gyimesi területen település-felmérés zajlott. A terepmunkát a Szent István Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Kara leendő településmérnökei és az Eötvös Loránd, valamint a Babes-Bolyai Tudományegyetem művészettörténész hallgatói végezték. A tábor öt napja alatt elkészítettük Gyimesfelső- és -középlök, Gyimesbükk, Csikajnád, Csikborzsova, Csíkszentmihály, Csíkszentmiklós, Csíkszépvíz, Csíkcsomortán, Csíkpálfalva, Csíkdelne részleges vagy teljes inventarizálását. A terepmunka után – a jelenlegi ismeretek alapján – elkészült az adatfeldolgozás is.

A három gyimesi település valójában egybeépült, és a Tatros-patak völgyében haladó 12A országút mentén több kilométer hosszan nyúlik el. A községek szerkezetüket tekintve hasonlóak, telepekből álló szórványtelepülések. A Tatros-patak völgyében és az ebbe torkolló kisebb patakok völgyében, erősen lejtős terepen fekszenek. Mindhárom község központja a Tatros-patak mellett kialakult főút, itt helyezkednek el a települések fontosabb épületei, közintézményei. Ebbe a központi útba torkollanak be a telepek – "patakok" – utcái. A telepek elnevezésének módja minden esetben hasonló, nevüket az ott folyó patakról, vagy egykor ott nagy számban élő családok nevééről kapják (pl. Bálványos-pataka, Antalok-pataka).

A gyimesi települések jellemző épülettípusai téglány alaprajzú,

egyszintes, részben alápincézett lakóházak. Szinte minden esetben boronából épültek, amelyeket gyakran vakolat nélkül hagytak, esetleg a nyílásokat keretelték vakolatsávokkal ("gallérral"), vagy az egész épületet bevonták, kivéve a hátsó homlokzatot. Erdélyben hagyomány a lakóházak falait jellegzetes kékre ("mészbe való kék") befesteni, erre a szokásra Gyimes-völgyében is számos példa akad. A lakóházak ma már cseréppel fedettek, bár régebbi épületeknél még láthatunk dránicát és nagyon kevés esetben zsindelet is. A tető típusát tekintve leginkább kontyolt formát mutat. Az utca felé néző rövid homlokzatot leggyakrabban két-, ritkábban egytengelyes, álló téglány alakú, egyenes zárású hatszemes ablakok törlik át. A házak udvari homlokzatán faragott fa oszlopokkal alátámasztott hosszú- vagy rövidtornác húzódik, ennek egyszerűbb változata a kövekkel alátámasztott deszkapalló. A tornác bizonyos épületeken több homlokzaton is végigfut. Ennek a lakóház típusnak gazdagabb változatát jelentik azok, ahol a tornácos hosszanti oldalt még oromzatos középrizalittal is hangsúlyozzák. A megmaradt lakóházak többségükben a 19. század végén, a 20. század elején épültek. Ilyen típusú házak elsősorban a patakokban fordulnak elő, de megtalálhatóak a települések főútján is. Ennek a típusnak későbbi (1930-1940-es évektől jellemző) változata az, ahol a nyitott tornác helyett üvegezett veranda jelenik meg.

Egy másik épülettípust alkotnak az L alaprajzú, a szárnyak belső

Csíkszentmihály délről

A fotókat a szerzők készítették

oldalain rendszerint tornáccal megnyitott homlokzatú épületek.

Az épületeken általában kevés felület van díszítve, ezek helye legtöbbször a tornác, az ablakkeretek, esetleg az oromfal, ritkább esetben a gerenda. Emellett a dekoráció egy másik megnyilvánulási formája a nyílások körüli (főként kékre festett) vakolatdísz. Belsejüket tekintve leggyakrabban a kétosztatú típus fordul elő, szemben a városiasabb jellegűnek tekinthető csiki településekkel, ahol gyakoriak a háromosztatú vagy a kéttraktusos házak is.

A lakóházak mellett vagy mögött gyakran áll téglány alaprajzú, boronából vagy deszkából épült, nyereg vagy kontyolt tetős csűr. A telkeken gyakran láthatók a házak mellé épült sütőházak, szabadtéri kemencék. A gyimesi településekre leginkább a fésűs, előkertes beépítés jellemző, szétszórtan elhelyezkedő portákkal. A települések központi útja mentén azonban többször előfordul a városiasabb jellegű utcavonalas beépítés. Gyakoriak az újépítésű házak, amelyek meglehetősen sokat rontanak a hagyományos településképen. A központban ritkábban fordulnak elő olyan boronából épült házak, amelyek vakolatlanok. Ezzel ellentétben a patakokban még ma is jól megfigyelhető a hagyományos jellegű építkezés. Ahogy távolodunk a települések fő útjától, és egyre feljebb jutunk ezeken a patakokon, a telkek mind nagyobbak lesznek, a beépítés meg egyre kötetlenebb, míg végül a lakóházak nyári szállásokká alakulnak, a telkek pedig kaszálókká, legelőkké.

A gyimesi településekkel szemben a csiki falvak a Csiki-medence enyhén dombos területén fekszenek. A patakok itt is meghatározó elemei a településképeknek. Általában az akár több kilométer hosszan elnyúló főutca jellemző, ebből ágaznak ki halmazszerű településrészek, amelyeket több szabálytalan mellékutca alkot.

A főutak és a mellékutcák beépítési sajátosságai eltérő jelleget mutatnak. A sík terepen futó főutak városias, utcavonalas, fésűs

Örmény kereskedőház Csíkszépvízen

A terep itt gyakran enyhén lejtős, megjelennek a pincelakással kialakított lakóházak, a pinceablakos homlokzatok.

A csiki lakóházak nagyobb jólétről tanúskodnak, ez tetten érhető méretükben, kiképzésükben és dekorativitásukban. A leggyakrabban megjelenő lakóépület-típus téglány alaprajzú, egy- vagy kéttengelyes, részben alapincézett, tornácos, cseréppel fedett. A lakóházak egy-két kivételtől eltekintve teljesen vakoltak, ezért építőanyaguk nehezen meghatározható, de találoztunk fából, kőből és téglából épült házakkal is. A téglahasználata az 1940-50-es évek után jellemző a környéken. A kontyolt cseréphejázat a szegényebb rétegre és a 20. század elejének házára jellemző, de általános a felülkontyolt és oromzatos típus is. A főhomlokzatok egy háromosztatú vagy két téglányalakú felsőosztású ablakkal tagoltak. Ha van vakolatdíszítés, akkor főként erre a homlokzatra, az ablakok köré és a sarkokra összpontosul. Az udvari homlokzaton rövid- vagy hosszútornác fut végig, amelyek faoszloppal, deszkamellvéddel kialakítottak, az igényesebb díszítés csak a jómódú családoknál jellemző. A pincelejárók sok esetben a tornác pallója alatt nyílnak. A lakások belső elrendezése változatosabb, mint Gyimesben, a tornácról nyíló egy vagy két ajtó mögött kettő-, három-, vagy négyosztatúak. A helyiségek hagyományosan hajópadlósak, famennyezettek, de ma már egyre gyakoribb a stukatézott plafon.

A gazdasági épületek rendszerint deszkából épültek, cseréppel vagy hullámpalával fedettek. Igényesebb kialakítással a csűrök esetében találkozhatunk, itt több gondot fordítottak a megjelenésre, gyakran egy része vagy egésze kőből, téglából épült. A díszítés a szénaszárító rekeszek léceire és a kőből épült típusok nyílásainak armírozászerű kereteléseire korlátozódik.

A vizsgált településektől eltérést mutat Csíkszépvíz. A település képét nagymértékben meghatározza az egykor számottevő örmény közösség. A kereskedelemmel foglalkozó örmény lakosok épületei legtöbbször a lakó- és üzlethelyiségeket is magukba foglalták, így elrendezésük gyakran kéttraktusos, nagyobb alapterület és belmagasság, gazdagon kiképzett vakolatarchitektúra jellemzi őket.

Helyszűke miatt nem szólhatunk a települések egyéni sajátosságairól, a típusházak variánsairól, a díszítőmotívumok megjelenési formáiról, a gazdasági épületek változatairól és sok minden másról.

A felmérések előreláthatólag 2008-ban tovább folytatódnak a területen, akkor újabb eredményekkel gazdagíthatjuk ismereteinket. ■

Csíkszentmihály, Szépvízi u. 379.

beépítésben álló lakóházai általában keskeny szalagtelkeken állnak, az udvar végében keresztirányú csűrrel és egyéb gazdasági épületekkel, amely mögött konyhakert és/vagy gyümölcsös található. Emellett jelen vannak a szélesebb telken álló előkertes lakóházak is. A több mellékutcás, általában -szeg vagy -szer elnevezésű településrészekben a telkek nagyobbak, szélesebbek, a lakóházak szinte minden esetben kis előkertes beépítésben állnak.

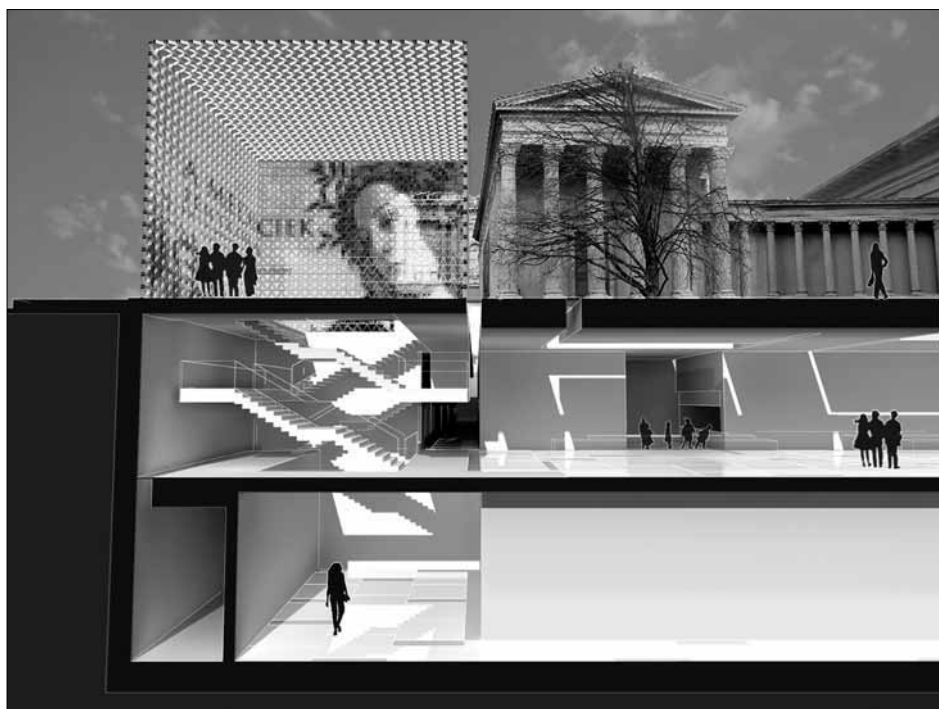
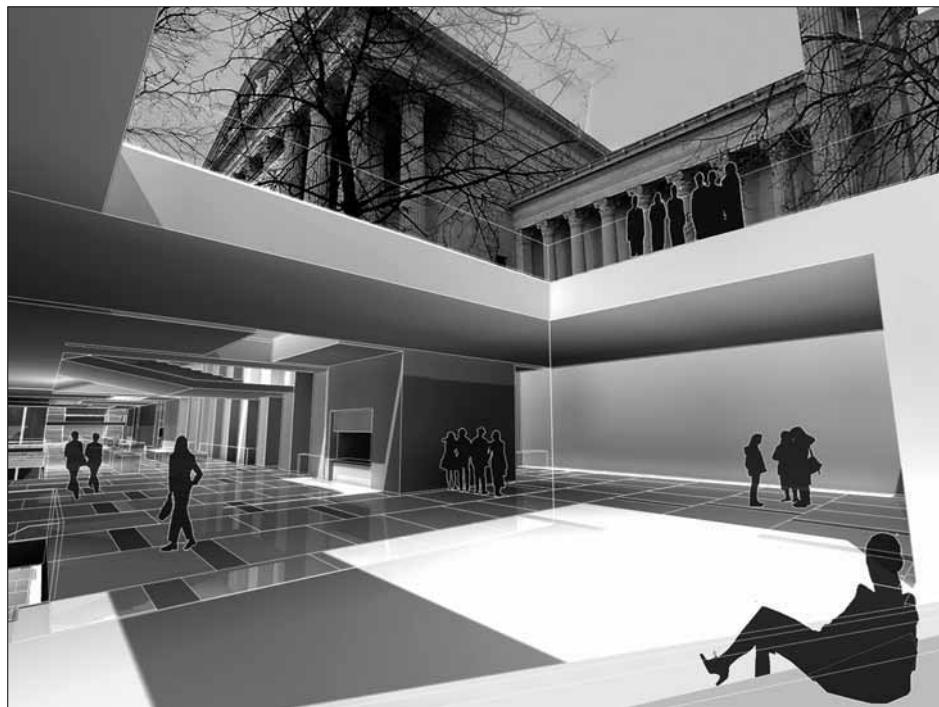
A Szépművészeti fejlesztése

Megnyitása óta legnagyobb fejlesztése elé néz a Szépművészeti Múzeum. A tavaly július 27-i kormánydöntés eredményeként 3,5 milliárd forint európai uniós támogatásban részesülhet, amelyből mintegy 6000 m²-nyi területtel bővíthető az intézmény.

A turisztikai kiszolgáló portál s az úgynevezett látogatóbarát múzeum a térszint alatt épülne meg. A földfelszín alatti új épületrésszel olyan terek, funkciók és szolgáltatások (időszaki kiállítóter, gyermekfoglalkoztató, előadóterem, múzeumshop, kávézó, étterem) jöhetnek létre, amelyek nélkül ma már elképzelhetetlen egy nagy európai múzeum. A megvalósítás mindkét esetben nem érintené a Schikiedanz Albert által tervezett épület külső megjelenését, ugyanakkor a város a turisták által egyik leggyakrabban látogatott terén gyökeresen megváltoznak az oda érkezők fogadásának körülményei. A tervek szerint 2010-re elkészülő, 3,8 milliárd forintos beruházás nem csupán a múzeum bővítését célozza, hanem a főváros egy újabb, fontos turisztikai központja épül majd a Világörökség részét képező Hősök terén.

A tervezéssel a kulturális miniszter a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálatot bízta meg. A munkákat annak vezető építész Szécsi Zsolt és munkatársai végzik két éve, szakági tervezők bevonásával. A bővítést a hazai és a nemzetközi közvélemény nagy érdeklődéssel várja. Ezért a Múzeum vezetése – a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálattal egyetértésben – elhatározta, hogy a fejlesztésbe a rendelkezésre álló szűk időkorlátok és anyagi keretek ellenére is bevonja az építésztársadalom kiemelkedő képviselőit. Mivel

folyó tervezési feladatra tervpályázatot kiírni a kamarai szabályzat értelmében nem lehet, ezért a két intézmény egy általuk közösen felkért Művészeti Tanácsadó Testület szakértőinek javaslata alapján tervjavaslatokat kért olyan hazai építészekről, akik

munkáikkal korábban már kivívták az építész társadalom elismerését. (A Művészeti Tanácsadó Testület tagjai: elnök *dr. Baán László*, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója és *Virágos Gábor*, a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat főigazgatója, társelnök: *Eltér István*, a Magyar Építész Kamara elnöke. Tagok:

Dávid Ferenc, művészettörténész, *Fegyvermekey Sándor*, országos főépítész, *Reimholz Péter*, építész.)

A felkért, tervjavaslatot készítő építészek:

- Balázs Mihály DLA
- Bán Ferenc DLA
- Ferencz István DLA
- Janáky István DLA
- Karácsony Tamás DLA
- Mányi István
- Vasáros Zsolt

A tervjavaslatok 2008. február 4-én érkeztek be. A Művészeti Tanácsadó Testület egyhangúlag *Karácsony Tamás* személyét és tervjavaslatát ajánlotta bevonásra a további tervezési folyamatba. ■

A látványtervek szíves rendelkezésünkre bocsátását köszönjük a Szépművészeti Múzeumnak

Hírek a Műemlékek Nemzeti Gondnokságáról

A köztársasági elnök Nádasdladányban

Április 7-én a nádasdladányi Nádasdy kastély vendége volt Solyom László köztársasági elnök, aki a Duna-Ípoly Nemzeti Parkban tett látogatása keretében töltött el egy délutánt és estét a műemlék-együttesben. Az elnököt Varga Kálmán, a Műemlékek Nemzeti Gondnokságának igazgatója és a Nádasdy Alapítvány kurátorai fogadták. Solyom László a kastély és parkja megtekintését követően eszmecserét folytatott a házigazdákkal, majd fogadást adott a térség önkormányzati és a Nemzeti Park vezetőinek.

Tiszteletbeli tagság

A Monarchia Bélyeges Téglá Gyűjtők Egyesülete tiszteletbeli tagjává választotta dr. Varga Kálmánt, a Műemlékek Nemzeti Gondnokságának igazgatóját. Bár az intézmény vezetője – mint elmondta – nem gyűjt monogramos téglákat, a megtisztelő tagság az egyesülettel való jó együttműködésnek köszönhető. A Gondnokság ugyanis bemutatásokat szervez a hozzá tartozó műemlékekben a helyi bélyeges téglákból, s az érdekes kollekciókat az Egyesület állítja össze, illetve helyezi ki az épületekbe.

Ajándéktárgy pályázat

Jöllehet a Nemzeti Gondnokságnál lévő műemlékek jó része még helyreállításra vár, az épületek és kertek lehetőség szerint nyitottak a látogatók előtt. Az intézmény feladatának tekinti a látogatók igényeinek kiszolgálását azzal is, hogy kisebb-nagyobb ajándék- és emléktárgy boltokat (shopokat) kialakítva kiadványokat és – természetesen színvonalas – ajándéktárgyakat forgalmazzon. A kínálat színesítéséhez természetesen ma már sok jó ötlet meríthető hazai és külföldi múzeumok kínálatából, ám nyilvánvaló, hogy a kreatitásnak, a fiatalos és érdekes ötleteknek fontos szerepe lehet a termékkála bővítésében. Ebből kiindulva az intézmény ötlet-, illetve tervpályázatot írt ki a művészeti közép- és felsőoktatásban tanulók számára az intézményhez tartozó műemlékek történeti, műtörténeti, építészeti értékeiből merítő ötletes és jó minőségű ajándéktárgyak tervezésére, a későbbi gyártás érdekében. Fontos szempont volt, hogy az elképzelések kötődjenek az adott épülethez, annak tradí-

Új honlap

Május elejétől indult el a Nemzeti Gondnokság új honlapja, amely a korábbihoz képest sokkal informatívabb és színesebb tartalommal áll az érdeklődők rendelkezésére. A honlap már tükrözi azt az arculatváltást is, amely az intézmény megje-

Fotó: MNG

Az ősök csarnoka Nádasdladányban

cióihoz és környezetéhez, ugyanakkor használati értékkel is bírnak. A pályázaton belül a kiíró három kategóriában várja a pályamunkákat Egyfelől általános, a műemlékekbe látogatók széles köre számára érdekes és vonzó, a legkülönbözőbb műfajú igényes termékek ötletei, tervei. Másfelől a gyermekek és diákok számára készíthető, az értékek iránti érdeklődést felkeltő vagy lehetőség szerint játékosan tanító tárgyak tervei. Harmadrészt a kiíró külön témaként kezeli a Joseph Haydn zeneszerzővel és munkásságával kapcsolatos emléktárgyak tervezését. A zenetörténet óriása, Joseph Haydn ugyanis 1766-tól 1790-ig a Fertőd-Eszterházi rezidenciát építtető Esterházy "Fényes" Miklós zenésze és zenekarvezetője volt, így neve összefonódott a kastéllyal. Mivel 2009-ben lesz e jeles személyiség halálának 200. évfordulója, a Nemzeti Gondnokság a kulturális rendezvények szervezése mellett színvonalas ajándéktárgy kínálatot is készülni kíván.

lenésében, kulturális szolgáltatásaiban és bővülő kapcsolatrendszerében megfigyelhető. Az új internetes portál új domaint is kapott: www.nemzetimuemlek.hu, de az érdeklődők a régiről (www.mag.hu) is elérhetik.

Mátyás emlékszoba Kolozsváron

Schneider Márta a Mátyás-emlékmű helyreállításakor tárgyalt a Kolozsvári Képzőművészeti Egyetem vezetőségével is egy emlékszoba létrehozásának feltételeiről a Mátyás-szülőházban, amelyet jelenleg az oktatási intézmény használ. Az egyetem nyitott a javaslatra, első lépéseként arról döntenek, hogy az épület melyik helyiségét jelöljék ki erre a célra. Az igazságos király korába kalauzoló emlékszoba kialakításába szakmai támogatóként bevonják a Magyar Nemzeti Múzeumot is.

A két évvel korábbi együttes kormányúléson született, a kul-

turális együttműködéssel kapcsolatos döntésnek megfelelően március 23-24-én a két ország történészeinek szerveznek szakmai konferenciát Bukarestben. Októberben Kolozsváron tartanak majd reneszánsz témájú konferenciát. Az államtitkár beszámolt arról is, hogy a kormányközi megállapodásnak megfelelően elkezdődtek a Debrecenhez közeli Zsáka ortodox templomának felújítását célzó előkészületek. E munka költségeit ugyancsak fele-fele arányban állja a két kormány.

(OKM)

KI MIT TUD RÓLA?

Ez az utcán figyelmesen járó, felelősségteljesen gondolkodó emberek, a társadalmi szervezetek, a városvédők és polgármesterek rovata. Az UNESCO javaslatára minden évben áprilisban ünnepli a világ a műemlékeket. Ezt az alkalmat (is) felhasználva az Örökség szerkesztősége előző, márciusi számában meghirdette, hogy áprilistól új rovatot indít épített örökségünk érdekében. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy olvasóink – a társadalmi szervezetek lelkes munkatársai, a szakemberek és nem utolsósorban a települési és országos politikusok – mit vesznek észre, mit változtatnának, mit mentenének meg mindennapi környezetükben? Mire figyelnek fel? Szeretnénk megtudni, hogy milyen állapotban vannak az elmúlt korok házai, amelyek, ha nem is műemlékek, de hozzá tartoznak egy-egy falu-város arculatához

A felhívásra elsőként Callmeyer Ferenc építész jelentkezett.

■ CALLMEYER FERENC

Phönix-madár, Faluház?

A telki monostor és falu első oklevélbeli említése 1198-ból származik. Az oklevél ebben az évben rögzít egy adatot, mely csak az építés idejét is számítva azt jelenti, hogy ez a monostor akkor már csaknem száz éves lehetett. A monostor így inkább a tizenegyedik század első évtizedeiben létesült, s nem járunk távol a valóságtól, ha feltételezzük, hogy akár első Szent Királyunk alapítása is lehet!

Történelmi ismereteink a kutatók munkájára alapozottak. Tudjuk, ebben a korban a szomszédos Pilis hegységben volt az Árpád-házi királyok székhelye, bizonyára az ide települt monostorok valamelyikében. A jóval később épült Zsámbéki templom földrajzi helyzete bizonyítéka annak, hogy a királyi udvar fő mozgási iránya a királyi székhelye Székesfehérvár, az egyházi pedig Esztergom között zajlott. Ugyanakkor feltételezhető, hogy maga Telki is a "Fehérváru reáh meneh hodu utu" vonalán feküdhett. A telki bencés monostor minden valószínűség szerint első királyunk egyházpolitikájának köszönhető. A bencészet nemcsak a keresztény hit terjesztése érdekében telepíthette ide, hanem a rend feladata a mezőgazdaság művelése, és a letelepedő magyarság ebbeli ismeretei gyarapítása volt.

Bencés monostor történelme során többször gazdát is cserélt: 1227-ben IV. László a Nyulak szigeti apácáknak adta, 1397-ben az esztergomi érseké volt, 1455-től arai nádoré lett, 1516-ban II. Ulászló király a pannonhalmi bencészeknek adományozta. A falu a török uralom alatt elpusztult, templomát 1543-ban rombolták le, de falai meg 1802-ben is állottak. A török után, 1700-ban Lipót király a bécsi skót bencészek kezébe adta az apátságot s ezt 1702-ben örök időkre meg is erősítette. A falu újraéledése Mária Terézia betelepítésével kezdődik, amikor száz- és frankországi németeket telepítettek itt le. Feltételezhető azonban az is, hogy a török elvonulásával, az erdőbe menekült magyar lakosság maradéka is visszaszivárgott.

Középkori templom romjaiból 1807-ben új, kora-klasszicista stílusú római katolikus templom épült, melynek névadó szentje Szent István lett. Az oltárkép az országot a Szent Korona szimbóluma képeben felajánló szent királyt ábrázolja, a kép is jól mutatja, hogy a falu lakosai, német eredetük mellett, miképpen váltak lokálpatrióttá, a hazát szerető polgárokká.

A monostor megszentelt kövei ma a „Pajta” köré húzott mintegy háromszáz méteres körön belül majd mindegyik lakóházban megtalálhatók. A monostor ma már csak lélekben rekonstruálható, annyit tudunk róla, hogy két tornya romokban meg a 19. század elején látható volt.

Telki etnikai arányai a második világháború végén változtak

meg, amikor a németeket kitelepítették, helyükbe Erdélyből, Börvely községből elűzött székelyeket telepítettek.

A rendszerváltozás óta megindult gyors szuburbanizáció Telkiben robbanásszerű növekedéssel járt. Az 1970-es adatok szerint a községben még 320-340 között volt a lakosok száma, 1990-ben már 629-en, ma pedig már – a nem egész pontos adatok – 1800 körülire teszik a lakosságszámot. Telki fejlődésének súlypontja a növekedést követően Budajenő irányába tolódott.

Telki ma a legnagyobb vásárlóerejű település.

Telki története összeállításakor az vezetett, hogy magam is telki polgárrá váltam. Beköltözésem óta érzem a vérvivataros múlt kísértő légkörét körülöttem. Ezek települnek ide anélkül, hogy tudnák, Magyarország egyik legrégebbi helységében fognak élni. Az őslakosság megfogyatkozott, az újak gyökerei máshová húznak.

Miután a telki közösségi pajta helyén álló egykori apátsági monostor templom köveit szét-hordták, s azok 300 méteren belül csaknem minden parasztházban fellelhetők, sőt úgy tudjuk, hogy annak köveiből épült fel – némi téglakiegészítéssel – 1805-ben az új templom is, ezért Telki község legizgatóbb, nem létező műemlékét a Pajta alapfala rejtje.

Feltételezhető, hogy a kereszténység felvételét követően még Géza fejedelem, majd Szent István idejében folytatódott a Szent Benedek-rendiek behívása. Ők a középkori szerzetesség legősibb közösségéhez tartoztak. Életük szabályait alapítójuk, Nursiai Szent Benedek (480-587?) alkotta meg, fő eszméje az ora et labora (imádkozzál és dolgozzál) gondolat, az állandó kolostori tartózkodás, az erkölcsösség és engedelmeség volt.

A gondolat és a szerzetesek következetes magatartása a közvetlen környezetre is hatott, a korabeli vallási-szellemi élet szinte minden területét behálózta. Ebből következett, hogy az újonnan alapított monostorok hamarosan nemcsak az adott vidék szellemi, hanem gazdasági központjává is váltak. A bencés rend 996-ban kezdte működését hazánkban. Első monostorát ebből alakult ki a Szent Hippolytus apátság – a mai Nyitra városa melletti Zobor hegy csúcsán, a 10-11. század fordulóján építette. Nem messze ettől létesült később, már a telki monostor megépítése után a Szent Márton hegyi (később: Pannonhalma) kolostor fiálya Deákiban. Ennek papjai is, mint sok más monostoré, a feljegyzések szerint kivették részüket az Alsó-Vág menti síkság számos településének lelki gondozásából és a táj sokoldalú fejlesztéséből.

Nekünk, Telkieknek rendkívül fontos megismernünk az Árpád-kor számos akár romjaiban fennmaradt monostorát, hogy képzeletben – de felhasználva az egyetlen fogódzót: a Pajta alapfalait – felépíthessük a mi monostorunkat.

Az előzőekben említett Deáki monostor mellett, ismerjük a Pördömölki (Celldömölk) régi bencés apátság romjait és a somogyvári bencés apátság ásatásait.

Ludwig Emilnek a Magyar Nemzet hasábjain megjelent ismertetése: "... a rendház alapításának idejét, alapítójának kilétét homály fedi, talán II. Béla (1131-41) királyságához és személyéhez köthető. Első hiteles említése 1252-ből – hét és félszáz év előttől való. Dömölk (Demunk) 14. században már tekintélyes egyházi központ, apátsága hiteles helyként működik. Fénykora a török időkben török meg, a barátok a Csallóközbe menekülnek, 1595-ben az apát egyedül él a romos falak között. A kemenesaljai református vidékre Mária Terézia uralkodás (1740-80) idején térnek vissza a szerzetesek. Koptik Odo apát az ausztriai Mariazell-ből hozott kegyszobrot 1745-ben – melynek azóta csodájára járnak a jámbor hívek. Új templomot építenek máshová, a romok maradnak.

A 750 éve megnevezett templom maradványai a 12-14 századi építészeti stílusjegyeit őrzik. A vastos négyszögletű torony nyugati oldalán nyílik a félköríves bejárat, az első emeletig álló falon a romanika stílusában készült párkánydísz látható".

Az épületrom meglepően ódon, ünnepléses, szinte titokzatos hatását különleges építőanyagának köszönheti. A 18. századi építkezések után végképp elhagyott rom enyészetnek indul. 1945-ben beomlott hajójának oldalfala, 1960-ban már sürgetővé vált állagmegóvása. Az 1990-es évek elején rendezési tervet készítettem Celldömölkre, akkor a köveket már kezdték széthordani a környező építkezésekhez. Javasoltam a rom kulturált körülépítését lakóépületekkel, ez a megmentés szinte egyetlen eszközének bizonyult.

Sorsa félelmetes hasonlóságot mutat a mi monostorunkéval. Sajnos a mienket már széthordták a 18. században. Ez viszont nem ok arra, hogy emléket valamiképpen meg ne őrizzük. Izzalommal fedeztem fel, hogy Pajtánk, mely nagy valószínűséggel megőrizte az egykori monostori templom körvonalait,

az akkori bencés rendi templomok "típustervi" paramétereit örökítette az utókorra.

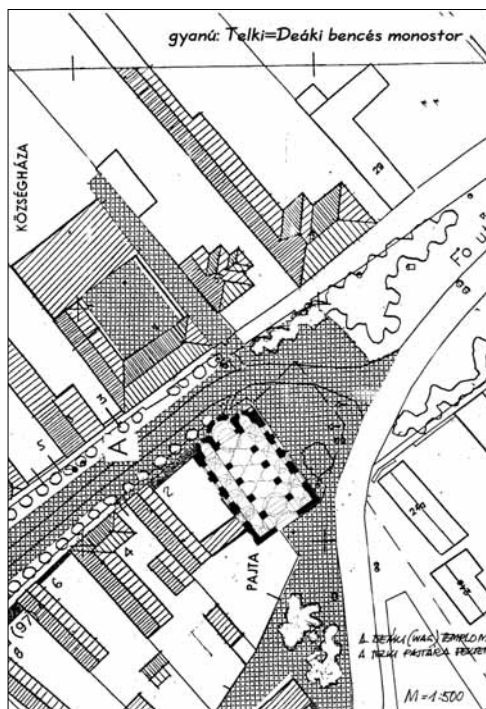
Visszatérve a deáki monostor templom/kápolna összehasonlításra, idézem Molnár Imre monográfiáját: "A deáki kápolna teljes hossza nem haladja meg a tíz métert. Feltevések szerint ez itt az első épület, melyet már 1103-ban említenek. Ezt támasztja alá a homlokzat déli oldalán a múlt században felfedezett főkapu. A kápolna apszisának déli oldalán a múlt században felfedezett főkapu. A kápolna apszisának déli oldalán tipikus romanika stílusában készült, résszerű ablakok nyíltak. A déli falat magas, fűrészfogas motívumú párkány, az apszist keskenyen fogazott párkánymező díszítette."

A mai deáki templom művészettörténeti szempontból legjelentősebb felülete az 1228-ban felszentelt kétszintes, háromhajós rész, amely 10.75 méter széles és 19.5 méter hosszú teret alkotott. (a pajta méretei Telkin: 10.5 x 24 méter, ebből a torony alpmérete kb. 5.0 méter!). A szakrális építmény jellege levelezhető a Szent Benedek-rendi szerzetesek istentiszteleti szokásaiból és egyházművészeti hagyományából.

A nyugati homlokzat két szélén mintegy óráló, zömök romanika stílusát őrző tornyok a középhajó háromszögű orrát fogják közre. Meg kell jegyezni, hogy a templom hosszának az aránya úgy viszonylik a teljes szélességhez, mint három a kettőhöz, tehát az aránymentesség szabályát követi.

A mi telki Atlantiszunk, íme, itt szunynyad előttünk. Egy ócska épület által megmentett alapokon – a föld alatt. Megkísértem a rekonstrukciót építészettörténeti ismereteim alapján. Talán majd még elkészítem a számítógépes animációt is. Sejtéseinket azonban nem lenne jó felépíteni. A kora középkor maradványaiban is értékes emléket a falu büszkeségére, az idegenforgalom vonzására kár lenne feláldozni. Hamvaiból felemelkedő Phönix madár nem lehetne-e egy méltó Faluháza?

Az akkori bencés rendi templomok "típustervi" paramétereit örökítette az utókorra.

Küldjön be néhány sort, s ha tud, fényképet is környezeté átalakításra ítélt, pusztulófélben lévő vagy éppenséggel már eltűnt műemlékeiről, – régészeti értékeiről.

Mindarról, amit egy felelősségteljesen gondolkodó ember észrevesz – és szóvá tesz. Írja meg, hogy

– Ön szerint kinek a dolga, hogy intézkedjen, s azt is, hogy

– Ön mit tanácsol, mi legyen vele?

Küldjön egy fényképet is!

Várjuk észrevételét, véleményét az orokseg@koh.hu e-mail, ill. a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, ÖRÖKSÉG szerkesztősége, Budapest 1014, Táncsics u. 1 címen. ■

Lázár Gabriella

A Colligite fragmenta!

Az ELTE BTK HÖK – Művészettörténet Intézeti Képviselők közösen konferenciát szervez Colligite Fragmenta! Örökségvédelem Erdélyben címmel Budapesten, az ELTE BTK disztermében. (Múzeum krt. 4/a, A épület) Három nap alatt 45 előadás hangzik majd el

az erdélyi örökségvédelem legfrissebb eredményeiről, művészettörténeti és régészeti kutatásokról, aktuális helyreállításokról, múzeumokról, műtárgyokról. A konferenciáról, tekintettel a téma iránt már most tapasztalható nagy érdeklődésre, részletesen beszámolunk májusi és júniusi számunkban.

Múltbéli történetek

Kassai történetek 3.

amikor az oltárok Hejcére mentek...

■ ÉRI ISTVÁN

MÁRMINT A KASSAIK. A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ESZTELEN PUSZTÍTÁSAI – A TÖBB TÍZMILLIÓNYI EMBERÉLET ELVESZTÉSE UTÁN – A LEGNAGYOBB KÁRT KÖZÖS KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGÜNKBEN OKOZTÁK. MŰEMLÉKEK ÉS MŰALKOTÁSOK MEGSZÁMLÁLHATATLAN MENNYISÉGÉT VESZTETTÜK EL. A HÁBORÚS ÉVEKBEN ÖRÖKSÉGÜNK ÓREIRE, MUZEOLÓGUSOKRA ÉS MŰEMLÉKESEKRE HÁRULT A VÉDELEM GONDJA ÉS FELELŐSSÉGE. ÍGY VOLT EZ KASSÁN IS, AHOL AZ 1941-ES BOMBATÁMADÁS VOLT A FIGYELMEZTETÉS. EZ A TÖRTÉNET A DÓM ÉRTÉKEINEK MEGÓVÁSÁRÓL, ELREJTÉSÉRŐL SZÓL.

A Műemlékek Országos Bizottsága (MOB) munkatársainak és vezetőjének a kassai múzeummal eddig is eredményesen folytatott együttműködése a háborús veszélyek szemmel látható közeledtével egyre szorosabbá és felelősségteljesebbé vált.

Az értékmentés embert próbáló, egyidejűleg költséges munkálatairól a MOB irattárában csupán néhány 1943/44-ből származó jelentés, illetve jegyzőkönyv található. Kassáról érkezett iratokban jelzett mellékletek – sajnos – hiányoznak. Remélhető, hogy más hazai, esetleg éppen kassai források majd kiegészíthetik az események alább ismertetendő történetét. Mindenesetre különös, hogy a Szent Erzsébet székesegyház, illetve a kassai múzeum műkincseinek 1943/45 közötti sorsáról, a megmentésükkel kapcsolatos akciókról nincs írásos anyag. Ma már nem is remélhetjük, hogy az akkori munkálatok, események résztvevői – sajnos egyikük sem él már – idevonatkozó emlékezései valahol felbukkannának.

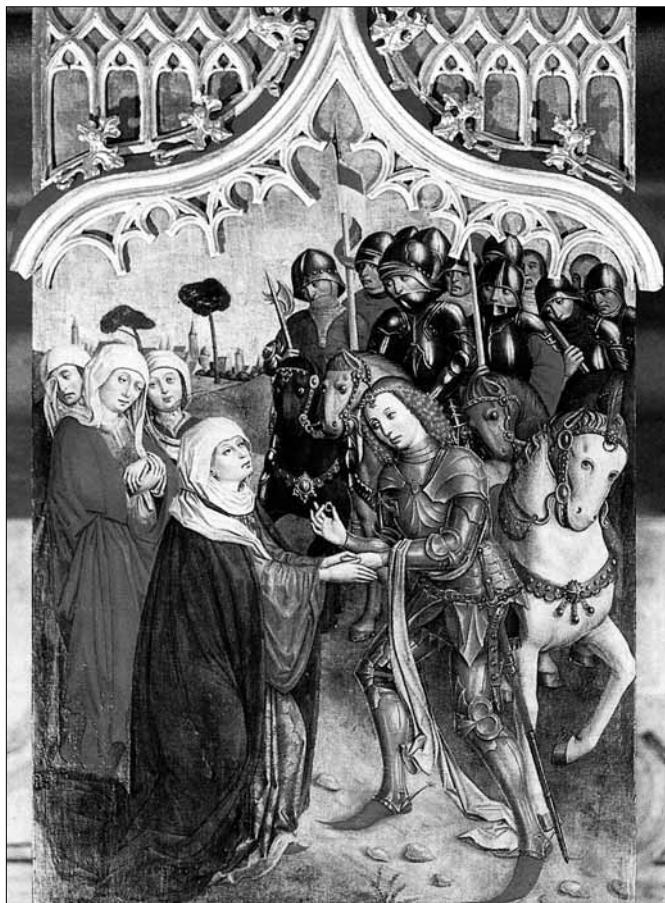
A dokumentumokból elsőként a MOB 1943-ról szóló munkajelentéséből idézünk, amelyet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz (VKM) terjesztettek fel 1944 nyarán.

„A háborús helyzet ellenére munkánkat serényen folytattuk. Elsőrendű feladatnak tekintettük a műemlékek légítámadás elleni lehető védelmét... a leginkább veszélyeztetett városokban... Így a kassai dóm középkori oltárait, szobraikat és kincstárát szakszerű csomagolásban távolabb fekvő biztos óvóhelyre szállítottuk... Nagyszámú műszaki és fényképfelvételt készítettünk olyan emlékekről, amelyek nehezen védhetők meg...“ A jelentés szükségességét nyilván az eljárás titkosságával függ össze. Valószínűleg nem is tudnánk sokkal többet az effajta munkálatok részleteiről, megvalósításának módzatairól, ha éppen a Kassán történtek nem okoztak volna államközi bonyodalmakat a háború utolsó hónapjaiban és az azt követő zűrzavaros időkben. Továbbá, ha nem eredményezett volna személyre szóló felelősségre vonást is. Mihalik Sándornak, akkor már mint a Magyar Nemzeti Múzeum

főigazgató-helyettesének kellett a Kassán 1939-45 között vitt múzeumigazgatói felelősségét tisztáznia a kassai dóm és a múzeum műkincseinek Hejcére szállításával kapcsolatos eljárásban. Ezért 1948. május 26-án a MOB elnöke terjedelmes TANÚSÍTVÁNY-t adott ki „Mihalik Sándor magyar nemzeti múzeum helyettes főigazgató, volt kassai múzeumigazgató szóbeli kérelmére, a kassai műkincsek légtalmi védelmének ügyében.“

A tanúsítvány érdekessége, hogy az abban idézett hivatalos ügyiratoknál a kassai múzeum irattárának iktatási számára hivatkoznak. Valószínűleg ide szánták magát ezt az iratot is. Szó szerint idézzük a tanúsítvány fontosabb részleteit:

„A Műemlékek Országos Bizottsága 1942. szeptember 23-án kelt és a kassai múzeum irattárában eredetiben megtalálható 469/1942. számú iratában értesítette Mihalik Sándor múzeumi igazgatót, hogy a kassai székesegyház és műtárgyainak légítámadás elleni védelme ügyében sürgős felterjesztést intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez és megbízta Mihalik igazgatót, hogy a minisztérium döntéséig, valamint az erre a célra kért hitel folyósításáig a kassai műemlékek légtalmi védelmezésére az előkészítő intézkedéseket tegye meg. A kassai múzeumnak a Műemlékek Országos

Táblakép a kassai Dóm főoltárának szárnyán: kép szent Erzsébet életéből

Bizottságához intézett 1942. október 12-én kelt ad 70/1942. számú fogalmazványban a múzeum irattárában lévő iratból megállapítható, hogy a Műemlékek Országos Bizottságának műszaki főtanácsosa Kassán járt s a légvédelmi intézkedések technikai és műszaki teendőit kijelölte. Lux Kálmán műszaki tanácsos megtekintette a számba vehető kassai óvóhelyeket, azonban egyet sem talált megfelelőnek...“ (A tanúsítványban felsorolják az öt pincét/óvóhelyet, a helyhez közeli magnéziumbánya földalatti tárnáit, minden esetben felsorolva az alkalmatlanság okait – vízesedés, túl vékony betonfödém, gombásodás.) „Míután így kitűnt, hogy Kassa területén, sem annak közvetlen közelében a kényesebb műtárgyakat elhelyezni nem lehetett... a Műemlékek

Országos Bizottsága a Kassától mintegy 42 km-re Hejcéen, a kassai püspök nyaralójának pincéjében jelölte meg a megfelelő óvóhelyet. A földalatti folyosók mélysége itt helyenként 25-30 méter. A föld anyaga kvarcsemekkel kevert kőzet. A hátsó szakaszok falán lerakodásnak nyoma nem volt. Gombásodásnak, penészesnek nyoma nem volt. A földalatti folyosókat eredetileg sok évszázaddal előbb a lakosság védelmére védőhelynek készítették. A földalatti folyosórendszert higroszkóppal megfigyelve a Műemlékek Országos Bizottsága megállapította, hogy azok levegőjének nedvesség százaléka azonos a kassai Dóméval... A biztonság fokozására állandó őrségről és... közvetlen telefonvonal felszereléséről is gondoskodtunk. A kassai Dóm oltárainak, faszobrainak és muzeális értékeinek elcsomagolása 1943. április 27-én megkezdődött és Hejcére való szállítása 1943. június havában fejeződött be..."

A szövegezésből kitűnik, hogy az intézkedés teljes felelőssége a MOB-ra hárul, Mihalik csak utasítást hajtott végre.

Nem tudjuk, hogy ez az igazolás mi mindenre szolgálhatott, volt-e csehszlovák intervenció az ügyben vagy sem. A hazai körülmények is kikényszeríthették az ügy kivizsgálását, a Nemzeti Múzeum és más közgyűjtemények vezetősége ellen rövidesen megtörtént intézkedéseket (állásvesztés, vizsgálati fogság, stb.) hajtottak végre. Mihalik viszont a helyén maradt, állásából 1965-ben csak nyugdíjazása miatt mentették fel, de haláláig a MNM főmunkatársa maradt.

A Szent Erzsébet székesegyház értékei közé tartoztak a templom sekrestye fölötti kincstárában őrzött értékes ötvöstárgyak is, amelyek biztonságba helyezését a MOB ugyancsak a Rákóczi Múzeum vezetőségére bízta. Ehhez azonban – természetszerűleg – nemcsak a püspökség, hanem a kegyúri jogokat gyakorló városi vezetőség egyetértésére is szükség volt. Az elrejtés színhelyét a szeminárium pincéjét szemelték ki. Az értékek becsomagolását a vészterhes 1944-es esztendő nyarán, június 7-én – az úrnapi körmenetet megelőző szerdán – kezdték el, majd 9-én pénteken folytatták. (A körmeneten még szerepelt az LS mesterjegyű úrmutató, amit ezért csak ezen a napon lehetett, néhány más, apróbb és jelentéktelenebb tárggyal együtt becsomagolni.)

A MOB irattárában fennmaradt a hat példányban elkészült, nyolcoldalas jegyzőkönyv egy példánya, amelyet az 1944. június 16-án kelt kísérőlevéllel Mihalik Sándor „Bizalmas” jelzéssel juttatott el Gerevich Tiborhoz. Az utolsó két oldal tizennégy aláírással hitelesített névsorából kiderül, hányan vettek részt ezen a „titkos” akción. Wagenhuber Adél (Vajkai Aurél húga) múzeumi segédtsízt volt a jegyzőkönyvvezető. Czigler Lajos városi tanácsnok képviselte a kegyúri hatóságot. Az egyház részéről a dóm plébánosa, Tost Barna pápai prelátus és Wick Béla örkanonok volt jelen. Bálint Alajos múzeumőr és Kulhanek János nyugalmazott múzeumi szakaltiszt végezte a műtárgyak becsomagolását. A kincstár kulcsát Herditzky Ferenc, az egyházközség főgondnoka (mellesleg városi főjegyző) őrizte. A templom alkalmazottai közül Bogdányi Ferenc sekrestyeigazgató, Ványai István fősekrestyés, Sztoták András és Olenics Demeter templomszolgák vettek részt a műveletben, Holczmann Emil segédlelkész felügyeletével. A „rejtekhely” kialakításában és elfalazásában Kladek Ferenc építési vállalkozó és Titka János kőműves működött közre.

A műtárgyak elcsomagolása során jegyzőkönyvezték az egyes kleonódiumok hiányosságait is, ezek az észrevételek egyes kiemelkedő darabok (pl. a Szilassy-féle monstrancia) esetében a jövőbeli kutatók figyelmét is felkelthetik. Az első napon hajnali negyed ötkor kezdődött a munka és reggel hét órára be is fejeződött.

A jegyzőkönyv precizitása megmutatkozott a kincstárba történő be- és kilépések időpontjának pontos rögzítésében. Például „... 4 óra 36 perckor Tost Barna átadja az úrnapi körmenethez szükséges díszes ornátusokat és a gyöngyös – LS mesterjegyű – monstranciát Ványai fősekrestyésnek és Olenics Demeter sekrestyésnek, akik a tárggyal eltávoznak. 4 óra 41 perckor megjelenik

Holczmann Emil segédlelkész. 4 óra 42 perckor Tost Barna elhagyja a kincstártermet... 4 óra 56 perckor Tost Barna visszaérkezik.” A hajnali órákban a legértékesebb tárggyal foglalkoztak, 14 műtárgy leírását, hibáit jegyzőkönyvezték. Úgy tűnt – például a gyöngyös monstrancia esetében –, hogy a szertartásokon időnként használták a kincstárban elhelyezett tárggyakat is. Egy 1726-ban készült cibóriumnál viszont feljegyezték, hogy ez az a darab „amelyet Tost prelátus úr 1918-ban a mindennapos használatból kivont.” Elrejtettek két olyan keresztet, amely nem tartozott a kincstár anyagához: „5 óra 44 perckor Bogdányi elhagyja a kincstártermet, majd 5 óra 47 perckor visszatér, kezében két keresztel.” Ezeket aztán a leltár 7. és 8. sorszáma alatt rögtön jegyzékbe is vették.

Június 9-én reggel 9,25-kor még csak a három múzeumi szakember, a fősekrestyés és az egyházgondnok volt jelen. Öt perc múlva jegyzőkönyvezik a város és a plébánia képviselőinek megjelenését, majd 9,35-kor a püspökség képviselőjében megérkezett Wick örkanonok is. A munka ezúttal a már említett monstrancia és egy kehely alapos szemrevételezésével folytatódott. További négy kisebb ékszert és három egyforma aranyozott ezüst paténát már csak sorszámmal láttak el. Kivétel csak „egy arany, patkóalakú nyakkendőű, amely Dr. Sztudinka Gyula m. kir. törvényszéki bírójának ajándéka. A tő fejében tizenegy briliáns ragyog. Az ajándékozó az ékszert a szentségtartó lunulájának díszítésére ajánlotta fel a magyar hazához való visszatérésünk emlékére.” Tíz órára be is fejeződött a csomagolás, és következett a titkos helyre való átszállítás.

„A becsomagolt tárggyak közül 13 darabot Bálint, Kulhanek, Herditzky segítségével berakják egy fonott kosárba, a felmaradt 5 drb. csomagot a jelen voltak leviszik a sekrestyébe, ahol is pokrócokba göngyölik. 10 órakor Bogdányi a két templomszolga segítségével bérkocsira rakja a pokrócokba burkolt tárggyakat, s elhajt a Fő utca 93. számú ház Kovács utcai bejáratához. 10 óra 2 perckor a fonott kosarat Sztoták András és Olenics Demeter templomszolgák Wagenhuber Adél kíséretében ugyancsak a Fő utca 92. sz. szeminárium épület Kovács utcai bejáratához viszik. Innen 10 óra 10 perckor úgy a kosarat, mint a pokrócokba burkolt tárggyakat leviszik az óvóhelyre. Miután a tárggyakat kiemelik a kosárból, illetve a pokrócokból, Olenics Demeter és Sztoták András elhagyják az óvóhelyet.” A pincében ott van már a kőműves és az építési vállalkozó. Újból névsor következik: tíz személy asszisztál az elrejtésnél.

„Bálint Alajos dr. 10 óra 17 perckor a műkincsmegővőnek kijelölt üregbe ereszkedik Titka Jánossal, akiknek elhelyezésre beadjuk sorban a következő becsomagolt tárggyakat... (ismét lista következik) Titka mester a tizedik darab beadása után kimászik az üregből. Miután Bálint dr. a becsomagolt műtárggyakat ládába helyezi és fahánccsal beborítja, 10 óra 30 perckor kimászik az üregből. 10 óra 38 perckor Titka mester megkezd az üreg elfalazását. 11 óra 30 perckor az üreg elfalazása befejezést nyer. Tost prelátus rövid imája és áldásosztása után a jelen voltak Kladek, Titka és Kulhanek kivételével, akik az óvóhely kitakarítását fogják még elvégezni – eltávoznak.”

Most már csak a jegyzőkönyv tisztázása és sokszorosítása maradt hátra: hat példányból egy-egy a plébánia, a püspöki hivatal, a székeskáptalan, a város, a MOB és a Rákóczi Múzeum birtokába kerül. „Minden jegyzőkönyvi példányhoz egy, az óvóhelyről készült helyszíni vázlatrajz van mellékelve.” (A MOB irattárából hiányzik a rajz.)

A kassai dóm középkori oltárainak, szobrainak és főleg barokkori, kincstárban őrzött értékeinek 1943-44-ben történt biztonságba elhelyezéséről ennyit sikerült a MOB irattárából előkerült iratokból megállapítani. És a visszaszállítás eseményei? Erről – hely hiányában – legközelebb számolhatok be. ■

MŰEMLÉKI-RÉGÉSZETI
ÉRTÉKEINK NYOMÁBAN

SOROZATUNK E HAVI SZÁMÁBAN A GERECSÉ-HEGYSÉG NYUGATI LÁBAINÁL TALÁLHATÓ KÉT KÜLÖNLEGES KIRÁNDULÓHELYRE, VÉRTESSZŐLÓSRA ÉS TATÁRA HÍVJUK MEG AZ ÖRÖKSÉG OLVASÓIT.

■ NAGY LEVENTE

Az előember telephelye Vértesszőlósön

A Gerecsé-hegység lábánál kialakított községi kőbányában már az 1900-as évek elején kerültek elő 400-500.000 éves állatok csontmaradványai és elpusztult növények levélenyomatai. A leg szenzációsabb felfedezés azonban 1962-ben történt, amikor felfedezték, majd 1963 és 1968 között fel is tárták Magyarország egyetlen hitelesen feltárt alsó őskőkori települését, ahol mintegy 350.000 évvel ezelőtt előemberek, Homo Erectusok telepedtek meg. A lelőhely maga egy magas, csaknem függőleges fállal körül-

lőssel és agyaggal elválasztott öt kultúrreteg közül a legkorábbi és legkésőbbi réteget több ezer év választja el egymástól.

A vértesszőlósi előemberek kőeszközeik nyersanyagát a közeli folyó, az Átalér hordalékából gyűjtötték össze. A folyó által legömbölyített kova- és kvarcitkavicsokat kisebb gerezdekre hasították szét. A gerezdek peremét néhány ütessel tovább alakítva hasogatokat és kaparókat készítettek, amelyek állatok nyúzására, darabolására, bőr kikészítésére, csont, fa vagy agancs alakítására voltak alkalmasak. A kultúrretegekben nagyszámú "gyártási hulladék", kőeszkögyártáskor képződött kavics törmelék került elő. Az ásatások lehetővé tették az előemberek szellemi fejlődésének megfigyelését is: az évezredek folyamán egyre gondosabban válogatták nyersanyagait és egyre aprólékosabban megmunkált kőeszközöket készítettek.

A változatos növényi eredetű táplálékok mellett a telepen előkerült állatsontok alapján az előemberek étlapján legtöbbször a ló szerepelt. De ettek őstulkot, bölényt, szarvast, őzet, farkast, medvét, sőt az abban az időszakban Magyarországon őshonos kardfogú tigris és óriáshódót is (a régészeti bemutatóhelyen az előember-teleptől délre egy nagyobb mészkőfelületen megőrződtek az egyik forráshoz inni járó állatok lábnyomai). Mivel néhány cm nagyságú kőeszközök vadászatra alkalmatlanok, nem lehet tudni, hogyan ejtették el zsákmányukat. Valószínűleg gyakran fogyasztottak elhullott állattetemeteket, ott darabolták fel őket, ahol rájuk bukkantak, és csak a zsákmány használható részeit vitték be a telepre.

Vértesszőlóst azonban nem a kőeszközök és állatsontok tették világhírűvé, hanem két előember-

maradvány: egy gyermek néhány tejfogának töredékei, valamint az ásatáson Sámuelnek elnevezett, hivatalos nevén *Homo erectus seu sapiens paleohungaricus*-nak nevezett felnőtt férfi tarkócsontja. Amíg az 1990-es években elő nem került két spanyolországi előember-lelet (Gran Dolina és Sima de los Huesos), a vértesszőlósi embercsontok egész Európában egyedülállónak számítottak. A tarkócsont további különlegessége, hogy nem az őskőkori település területén, hanem a lelőhelyül szolgáló travertin medence oldalfalának külső lejtőjén került elő. Egyes feltételezések szerint a több darabra tört koponya a kínai Chou-Kou-Tien barlang koponyájához hasonlóan valamilyen kannibalizmus eredménye (az előemberek rituális vagy más egyéb okokból elfogyasztották volna elhunyt társaik agyvelejét), erre azonban nincs egyértelmű bizonyíték. Az előember helyszínen megőrződött lábnyoma és Sámuel tarkócsontjának másolata a régészeti bemutatóhelyen megtekinthető.

Vértesszőlós után az I. számú főúton a következő település Tata, ahol érdemes néhány órára megállni az Öreg-tó partján a 14. század végén épült, Mátyás idején átalakított gótikus-renaisszansz

A vértesszőlósi szabadtéri múzeum

vett 8-12 m átmérőjű travertin medence, amelynek alját öt eltérő vastagságú kultúrreteg fedte, tele alsó őskőkori kőeszközökkel, konyhahulladékokkal és apróra tört friss állatsontokkal körülrakott 40-60 cm átmérőjű tűzhely maradványokkal (a zsíros állatsontok ugyanis alkalmasak voltak a nagy kincs, a tűz táplálására). A kőbánya sok hektárnyi területén több hasonló medencében is megtelepedhettek előemberek, a bányászat során megsemmisült medencék maradványaiából legalább nyolckilenc helyről előkerült őskőkori régészeti leletek hiteles feltárások esetén Európa őstörténetének kiemelkedő tudományos jelentőségű forrásai lehettek volna.

A langyos vízű forrásokkal és a források által kialakított, majd kiszáradt medencékkel tagolt változatos vegetációjú vidék (a középhegységi és síksági környezet találkozási és a vízközelben élőhely) változatos növényi és állati táplálékot nyújtott az itt megtelepedő emberősöknek. A feltárt és a szabadtéri múzeumban bemutatott travertin medencébe az ásatási megfigyelések szerint hosszabb vándorlások után ötször is visszatértek, az egymás fölött elhelyezkedő, három-négy méter vastagságú mészsízzal, homokkal,

Fotók: a szerző

várkastélynál, amelyben a Kuny Domokos Múzeum régészeti kiállítása működik. A tatai Öreg-tónál, a mai gimnázium alatti mésztufában a feltörő melegvizet források Vértesszőlőshöz hasonlóan szintén zárt, völgyszerű medencerendszereket alakítottak ki, itt azonban nem az előemberek, hanem a Neander-völgyi emberek telepedtek meg mintegy 50 000 évvel ezelőtt.

A tatai angolkert

A természettel teljes összhangban élő őseink után most sok ezer éves ugrást teszünk előre az időben, egészen a 18. századig, amikor a korabeli értelmiség körében újra "divat lett" a természettel való harmonikus együttélés igénye. 1720 körül Angliában születtek meg az első kísérletek a "végtelen" természeti szépségű, korlátok nélküli, de egyben értelemre és érzelmekre egyaránt ható objektumokkal, különleges hangulatkeltő elemekkel (teaházakkal, kínai pagodákkal, görögös templomocskákkal, barlangokkal, műromokkal, hidakkal) teleszőtt tájképi kertek létrehozására, amelyek nyíltan szembe fordultak a barokk kertépítéssel stílusirányzatával. A 18. század végére Magyarországon is elterjedt új szépségideál és művészeti látásmódot meghonosító angolkertek egyik reprezentatív példája a tatai Cseke-tó partján látható.

Az Esterházy család egyik grófi ágához tartozó Esterházy József 1727-ben szerezte meg a tatai uradalmat. Mária Terézia felkérésére és az Esterházyak megbízásából Mikoviny Sámuel tervezte és vezette azokat a vízmérnöki, tájképzési beavatkozásokat, amelyek során az ószönyi, tatai és almási mocsarakat lecsapolták, vizüket a Dunába vezették, völgyzárógátakat építettek, alapvetően megváltoztatva a fokozatosan barokk várossá váló Tata és környéke képét. A lecsapolással eltűnt tatai Nagy-tó és mocsárvilága helyén jött létre 1747-ben az Öreg-tó, a tóvárosi Béka-hegy platójának mélyedésében pedig 1765-ben a 33 kataszteri hold nagyságú Cseke-tó ma ismert vízfelülete. A tó köré gróf Esterházy Ferenc egy nagy kiterjedésű, kökerítéses körülvevő angolkertet álmodott meg, amely a család felüdülésére, csendes elvonulásra alkalmas helyül szolgált. A kert szerkezeti vizát képező vízrendszert Böhm András uradalmi mérnök tervezte.

1784-ben került sor a kertben az első építkezésre: a család pihenőhelyeül szolgáló nyárilak Grossmann József tervei szerint készült copf stílusban. Az épület figurális díszei Schweiger Antal munkáját dicsérik. Ezután sorra épültek a szentimentális kertstílust képviselő, érzelmekre ható, vagy éppen elmélkedésre serkentő létesítmények, csakúgy, mint a gyakorlatiasabb célokat szolgáló üvegház, madárház (1795) és narancsház (1796). A 18. század végére – párhuzamosan az Esterházy család másik jelentős, Csákváron található angolkertjének munkálataival – készen állt Magyarország ország első önálló korai tájképi kertje. Az angolkert nyugat felől legkönyebben a Baji út és a Sport utca

Az 1960-as években megkezdett ásások középső őskövi kőeszközök és az akkoriban leggyakrabban fogyasztott mamutborjak számos csontmaradványa mellett itt is napvilágra hoztak egy különleges leletet: egy mamutfoglemezből készült lapos ovális tárgyat, amely az ausztráliai bennszülöttek által szertartások során használt zúgattyúra, a csurungára hasonlít.

irányából közelíthető meg. A Sport utca végén álló, 1801-ben épült a bejárati kapu nyári rezidenciát őrző két griffje között sétálunk be a kertbe. Hamarosan megpillantjuk a copf stílusú nyárilak épületét, tőle néhány méterre északra egy angolkertekre

A műromba Brigetióból származó sírkömaradványt is beépítettek

jellemző mesterséges barlang, grotta bukkan elénk (a tatai angolkert barlangjait, mint a magányos elmélkedés, csendes félrevonulás színhelyeit 1788-89 között építették).

A grotta megtekintése után észak felé haladunk tovább, a Pálmaház épületéhez. Az 1820-as években, Esterházy Miklós idején került sor a kert kibővítésére és "végső" formájának kialakítására a klasszikus tájképi kert alapelvei szerint. Már az 1820-as évek tervei között is szerepelt a tavasztól őszi szabadban álló narancsfák, citromfák és pálmák teletetésére szolgáló, tavaly helyreállított Pálmaház, amely végül az 19. század utolsó éveiben épült meg, hazánk egyik legszebb ilyen jellegű épülete. A Cseke-tó partja felé a Jenő-malom mellett elsétálva érkezünk meg a park egyik legkülönlegesebb létesítményéhez, egy háromhajós templomromot utánzó, 1785 és 1801 között készült műromhoz.

Az angolkertek műromjai az érzelmi töltés fokozását és a 18. században divatos természetkultusz kifejezését szolgálták (a természet túléli a letűnt korok emberi alkotásainak múlandóságát). A templom-forma apropóját minden bizonnyal az adta, hogy az 1790-es években kezdték meg a közeli vértesszentkereszti 13. századi ciszterci apátság köveinek elhordását. Az apátsági temp-

lom 24 eredeti oszlop- és pillérfője (ebből 6 figurális) feltehetően az 1800-1801-ben az Esterházyak alkalmazásában álló híres építész, *Charles Moreau* ötlete nyomán kaphatott helyet a letűnt korok mementójává váló "mesterséges műemlék" építményben. A templombelső-szerű tér mellékhajójában a felső terepszint magasságában épített tálcáról alácsörgő víz a romtemplom padlószintjére aláomolva fut tovább öntörvényű, építetlen, keskeny sávban. A forrás az 1977-ben tervezett és megépített patak vizével egyesülve a rom főhajóján csörgedez keresztül, jelezve, hogy a természet már vissza is hódította magának a rajta uralkodni vágyó ember "épített örökségét". A műrom másik különlegessége az, hogy az egyik szentélyszerű fülkében római sírkövet helyeztek el, a rom melletti kőkapuzatban még egy római sírkövet is találunk.

A Cseke-tó vonalát követő út mellett, a forrásokból eredő vizeket elvezető patak mentén, a domb alján megjelenő forrásfoglalás, a közeli grotta (közepén Mózes-táblával) és a hozzá vezető romantikus kőhid építményei is a váratlan érzelmeket keltő szentimentális kert jellegzetes elemei, ezek egykorú leírások szerint szintén *Charles Moreau* hatására épültek. A kőhidat elhagyva a Cseke-tó partján sétálunk tovább kelet felé, amíg meg nem pillantjuk a feltehetően 1797-ben, vagy nem sokkal azután, szürkés-ripacos, durva felületű mésztufából épült, egzotikus hangulatkeltő elemnek szánt török mecset épületét.

A Cseke-tó körbejárhatósága és a körülötte legelőként meghagyott ligetes terület a tájképi kertek tipikus kompozíciós elveinek kielégítését szolgálták. A kert szerves részét képezi a *Fellner Jakab* által 1772-ben tervezett *Pezsgőgyár* (eredetileg sörgyár) épülete, amely nemcsak az Esterházyak jólétének, hanem a főúri időmúlás és reprezentáció igényeinek is színvonalas kifejezőeszközzé vált. Az Esterházyak nagy gondot fordítottak a 19. századtól kezdve már a nagyközönség számára is megnyitott "Népparkká" váló kert faállományának gondozására is. A dél-európai eredetű olasznyárfa (*Populus nigra "italica"*) néhány példája az 1920-as években épült *Kristályfürdő* területén jó, a *Malom-ág*

mentén satnyább állapotban látható. Ezek bár valószínűleg még az Esterházyak ültetései, de nem az első időkét idéző fák, inkább azok eloregedett egyedeinek pótlásai.

A szomorúfűz (*Salix alba "tristis"*) saját magától és fajából – fajtájából eredő expresszív szépségét a "szentimentális" angolkertek fedték fel maguknak, a mai fűzek a nagy valószínűséggel még *Böhm Ferenc* működése idején ültetett eredeti fák több generációs utódai. A tatai *Cseke-tó* partján, a török mecsettől kelet felé gyalogolva pillantjuk meg azt az eredeti szomorúfűzet – a mellette található *Kazinczy-paddal* és emléktáblával –, amely a természet iránt rajongó költő tatai látogatásainak emlékét őrzi. A jelenlegi szabadtéri színpad fővilágosító berendezéseinek toronyépítménye vonalában, a kert alsó vízfolyás menti részén, a sétaút mellett álló négy méter körméretű mintegy kétszáz éves nagylevelű hárs (*Tilia plathyphyllos*) talán a kert legidősebb fája. Az angolkert számtalan színhelyén díszlik a kislevelű hárs (*Tilia cordata*) és több más hársfaj, amelyek az utóbbi korok múltidéző (40-200 éves) ültetései. A kert korai időszakából való a tó partján élő kétszáz éves kaukázusi szárnyasdió is (*Pterocarya fraxinifolia*).

A tatai angolkert a történeti városszerkezettel szorosan összefüggő, többféle örökségtípust magában hordozó komplex és nagystílusú kertépítészeti alkotás, eredeti szerkezetét, építményi értékeit, útvezetését, a kert stílusi jegyeit és jellegét megőrizte. A Felső-Tata városrészben megépített rezidencia-központtól, a tatai Esterházy kastélytól elkülönítetten, a Tóváros távolabbi részén létrehozott kert városrészképző szerepet is betöltött, kiterjedésével, nagyvonalú szerkesztésével keletkezésének idején egy markánsan megjelenő eszmei koncepció első és napjainkban is élvezhető, önálló hazai képviselője volt, így méltán került 2004-ben történeti kertként és egyben műemlékként országos jogszabályi védelem alá.

A vértesszőlősi előember-telephely, mint védett régészeti lelőhely revíziója *Vértes László*, a tatai angolkert műemléki védési dokumentációja *Sylvester Edina* kutatásai alapján készült. ■

Aktuális?

A Hivatal belső levelezési rendszerén kaptunk egy villámlevelet a Nyugat-magyarországi régió vezetőjétől, *Figler András*tól. És mert kép is van hozzá, s mert némi tanulsággal is bír, úgy gondoltam, hogy közreadjuk.

Bocs, hogy hozzászólok, de...

Nem vagyok műemlékes, sem mű-émlékes, tán mű-értő sem, de mint mű-élvező vannak kérdéseim.

Íme egy "Lakóház, volt vízimalom, azelőtt csárda, barokk, 17. sz.-i eredetű. Mai alakjában késő barokk, 18. sz. eleje"

Most éppen a végnapjai széléről hozzák vissza.

A tetején frissen felrakott mű-műemlékpala. Ugye, a nyers hód-farkú cserép, meg különösképpen az antikolt (mű) egy műemlékre

nem illik, mert akkor mű-émléket csinálunk belőle; csak a régi cserép, vagy szoros kivételként a réggel kevert új. De mint példánk mutatja ez a mű-műemlékpala is "elmegy".

Igaz előtte is pala volt az épületek egy részén, de vajon eldönthető-e az eredeti héjazat, és helyes-e az esetleg azt pótlandó (szerintem semmihez sem illő) művi megoldás?

Ezek a képeken a malom és egy hozzá csatlakozó gazdasági épülete látható, régi (talán eredeti) hódifarkú cseréppel. Nem lehetséges, hogy mindenütt ez volt, és esetleg már az újkori időkben cserélték ki modern palára?

Fotók: Figler András

Nem is tudom,

hogyan cserepezzünk, avagy milyen bizottság kell nekünk?

■ NAGY GÁBOR

A mai világ olyan, amilyen. Sokan ezt kétségbe vonják, sőt egyesek tagadják. Azt azonban senki sem vitatja, hogy a probléma bármikor felütheti a fejét. És akkor helyzet van. Mit tehetünk? A legjobb, ha bizottságot alakítunk.

Ez történt a mi kis hivatalunkban is. Annyi vita, sőt egyesek szerint már kifejezetten polémia után, egyszer csak valaki az asztalra csapott és azt mondta: "Ennek semmi teteje!". És akkor mindenki összenézett, úgy tűnt, hogy ez talán igaz is lehet, akkor pedig nem lehet tétlenkedni, tenni kellene valamit, de mit és hol, kezdjük tehát a tetőnél. Így alakult meg a Cserepes Bizottság (CSB). Tudomásomra jutott, hogy a résztvevők munkacsoportnak hívják magukat, de ennek a kategóriának igazában semmi súlya nincs, írni sem nagyon lehet róla.

Bevallom, először nem vettem komolyan az egészet. Sőt, úgy gondoltam, ez nem más, mint egy műemlékes szappanopera első része, amit követ majd az Ablak Bizottság (AB), a Padló Bizottság (PB) és így tovább. Ezek a bizottságok egy szép kört alkotnak majd, ami kívül van az nem számít, belül meg nincs semmi. De ez csak előítélet és ne is szaladjunk ennyire előre, elégedjünk meg annyival, hogy megalakult a cserepes bizottság (CSB).

A bizottság pedig elkezdett dolgozni. Nem is akárhogyan, mint azt a közkinccsé tett emlékeztetők és a végső jelentés bizonyítja. Mindezek taglalása nagyobb lélegzetet igényelne, csak a Részle-

tekre vonatkozó ajánlások 3. pontját (R/3) citálnám most, miszerint: "lehetőleg kerülni kell a művi (mesterséges) öregség-kép egyes változatait." Gyönyörűségeken óvatos és mégis nagyon lényeges mondat, amelyben ott bujkál a mai műemlékvédelem alapvető problémája. Mennyire próbáljuk mimelni az eredeti időt, vagy mennyire vállaljuk az új helyzetek új helyzetét. A különleges esetektől eltekintve, a műemlékeknek nincs ellenükre a mértéktartó, természetes megújulás. Szóval ne erőltessük az antikolást.

De ez csak olyan kis apró közbeszúrás, okoskodás, a CSB hivatkozási számának növelése. Ami ennél sokkal fontosabb, megkérdeztem kedves kollégáimat, milyen volt ez a bizottságodsi?

– Nagyon jó!

– És miért? – erőltettem tovább a dolgot.

– Mert a szakmáról volt szó!

Aha.

Most akkor illene itt egy kis csöndet tartani, mert bizony a magyar műemlékvédelem jelenlegi szélfúttá bástyái közt ezek igen fontos szavak.

Nem is tudom, kell-e mondanom, hogy mindezek után alig várom az újabb Bizottság megalakítását. Csak ne Központi Bizottság (KB) legyen. ■

Nagyarányú fejlesztést hoz a Skanzen Örökség Program

2 MILLIÁRD 222 MILLIÓ FORINT EURÓPAI UNIÓS ÉS ÁLLAMI TÁMOGATÁSBAN RÉSZESÜL A MAGYARORSZÁG NÉPI ÉPÍTÉSZETÉÉ ÉS ÉLETMÓDJÁT BEMUTATÓ SZENTENDREI SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEUM AZ ÚJ MAGYARORSZÁG FEJLESZTÉSI TERV KIEMELT PROJEKTJEKÉNT.

A NAGYARÁNYÚ FEJLESZTÉST BIZTOSÍTÓ SKANZEN ÖRÖKSÉG PROGRAM SZERZŐDÉSÉT KÖZÖSEN ELLENJEGYEZTE BAJNAI GORDON ÖNKORMÁNYZATI ÉS TERÜLETFEJLESZTÉSI MINISZTER, ILLETVE HILLER ISTVÁN OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTER. A MEGÁLLAPODÁST – ÜNNEPÉLYES KERETEK KÖZÖTT – CSERI MIKLÓS, A SZENTENDREI SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEUM FŐIGAZGATÓJA ÉS DR. LUKOVICH TAMÁS, A REGIONÁLIS FEJLESZTÉSI ÜGYNÖKSÉG IGAZGATÓJA ÍRTA ALÁ.

A SKANZEN PÁLYÁZATÁT A NEMZETI FEJLESZTÉSI ÜGYNÖKSÉG, AZ OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM ÉS A KÖZÉP-MAGYARORSZÁGI REGIONÁLIS FEJLESZTÉSI TANÁCS EGYHANGÚAN TÁMOGATTA.

"A most aláírt program Magyarországon európai minőséget segít meghonosítani. Ez a beruházás munkahelyet teremt, élénkíti a turizmust, és új lehetőségeket kínál az oktatásban is" – mondta Bajnai Gordon, s utalt arra, hogy az Oktatási és Kulturális Minisztériummal együttműködve a közelmúltban már több projektet indítottak útjára, így a "Magyar Géniusz" illetve az "Elbeszélte történelem" című programokat.

"A Szabadtéri Néprajzi Múzeum az ország egyik legismertebb és legkedveltebb múzeuma, ahol egyszerre tanulhat és szórakozhat a közönség" – jelentette ki Hiller István, hozzátéve, hogy a Skanzen programjait tavaly negyedmillióan választották. Az oktatási és kulturális miniszter kijelentette, hogy a múzeum továbbra is számíthat a tárcára, hiszen amit tesz, az öröm a hazai és a külföldi látogatóknak, és hozzátartozik az ország arculatához. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum, a Közép-magyarországi régió és a Dunakanyar fontos látnivalója, amely mind turisztikai, mind kulturális, mind oktatási szempontból kiemelkedő jelentőségű. A Skanzen egyedülálló értéket képvisel, amelynek fenntartása és fejlesztése közös nemzeti érdekünk.

A Nemzeti Fejlesztési Ügynekség a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum értékeinek és jelentőségének ismeretében örömmel fogadta a múzeum fejlesztési támogatásra benyújtott Skanzen Örökség Program pályázatát. A pályázatot a Kormány 2007 júliusában az Új Magyarország Fejlesztési Terv kiemelt pro-

jektjei közé sorolta, és támogatásra érdemesnek ítélte.

A Skanzen Örökség Program pályázat négy beruházást foglal magába, amelyek költsége együttesen 2 milliárd 222 millió forint, a megvalósítás ideje pedig a 2008. áprilistól 2010. március 31-ig terjedő időszak. A projekt költségeiből kétmilliárd forintot az Európai Unió, 222 millió forintot pedig a magyar állam áll. Az első beruházás keretében a Skanzen az eddig meglévő hét tájegység mellé felépíti az Észak-magyarországi Falut, amely az Ipoly és a Hernád közötti észak-magyarországi palóc terület hagyományos népi építkezését és életmódját mutatja be. A múzeum új bejárati épületet kap, amely a mezőhegyesi vasútállomás épületének eredeti tervek szerinti rekonstrukciója. A modern igényeknek megfelelően az épület fogadórészében csomagmegőrző és pelenkázó, valamint a közönségfogadás legkorszerűbb kiszolgáló helyiségei is helyet kapnak.

A harmadik kiemelt beruházás keretében 24 km hosszú, korhű Skanzenvasút épül öt megállóval. A vonalon közlekedő 1916-os szabadalmaztatású, 1930-ban készült műemlék motorvonat elsősorban a mozgáskorlátozottak, idősek és kisgyermekes családok kényelmét szolgálja. A fejlesztés negyedik elemeként Nyitott Múzeológiai Műhely épül, amely a múzeumi háttér munka bemutatására szolgál, és nyilvános műhelyként, interaktív látványraktárként, kiállítóhelyként és új oktatási színhelyként is szolgál majd. ■

(OKM)

Skanzen. Utcarészlet a 2006-ban átadott felföldi faluban

Bemutatkozik

a Budapesti Városvédő Egyesület legfiatalabb kerületi csoportja

■ TÉTÉNYI ÉVA

A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN SOKAN HITTEK, HOGY AZ ÚJ, EGYBEN JOBB IS, EZÉRT A FEJLESZTÉSEK, GYAKRAN ROMBOLÁSSAL, BONTÁSOKKAL JÁRTAK. TÖBBEN EMELTÉK FEL SZAVUKAT AZ ÉRTELMETLEN PUSZTÍTÁS ELLEN. PESTERZSÉBETEN 2004. TAVASZÁN 15 FŐ ALAPÍTOTTA MEG A VÁROSVÉDŐK CSOPORTJÁT, MELYEK VEZETŐJE ÁRKI SÁNDORNÉ, KÁPOLNÁSI MAGDOLNA LETT. AZ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG VÉDELME, A TÁRGYI EMLÉKEK ÖSSZEGYŰJTÉSÉT, VALAMINT A TÖRTÉNELMI MŰLT RÓL VALÓ EMLÉKEZÉST, S ANNAK BEMUTATÁSÁT TŰZTÉK KI CÉLUL.

Az első év novemberében megnyílt a "Pesterzsébet ANNO" kiállítás, ahol a kihaló mesterségek és utolsó művelői mutatkoztak be. A sikeres tárlatot több ezren látogatták meg. 2005-ben 11 elfeledett sírkövet találtak meg az amatőr kutatók. A sírjelek a temetőben kaptak méltó elhelyezést. A múlt-kutatás eredményeként a világháborús emlékműre 50 pesterzsébeti elesett neve került utólag felvételre. Szerencsés esemény volt, hogy 103 db 1968-ban készült fotót ajándékozhattak a múzeumnak, melyeken a bontások előtti pesterzsébeti utcaképek, házak láthatóak. Még abban az évben sikerült visszahelyezni a 48-as vendéglő falára azt az emléktáblát, amely Kossuthfalva alapítására emlékeztet. A hagyomány szerint a mostani vendéglő helyén állt egykori épületben mondták ki a telepések 1870-ben, hogy azt a városrészt Kossuthfalvára kívánják keresztelni. Ehhez kérték- és kapták meg Kossuth Lajos hozzájárulását.

A Nemzeti Kegyeleti Bizottság az erzsébeti temetőben a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánította csáfordi és jobaházi Török A. Flórián sírhelyét. A nevét viselő iskola fennállásának 75 éves évfordulóját együtt ünnepelték meg, és koszorúztak. A városvédők csoport kezdeményezésére a temető bejáratának közelében emléktáblát állítottak fel, annak érdekében, hogy Pesterzsébet lakossága és tanulóifjúsága tájékozott legyen arról, hogy a település nagyjai, alapítói hol nyugszanak. A gránit emléktáblát 2006. szeptemberében avatták fel. Köszönet jár a temető vezetőinek, és a kőfaragóknak, akik segítették a megvalósítást.

2007-ben a XX. került szülőttével, Dr. Grétsy László, nyelvész professzorral vették fel a kapcsolatot, aki riportjaiban, újságcikkeiben rendszeresen említi pesterzsébeti gyökereit, hiszen itt nőtt fel, és a Kossuth Lajos Gimnázium diákja volt. Levelében így írt: „...sok évtized elteltével sokszorosan kötődöm,- és szeretettel emlékezem családommal együtt – ehhez a városhoz.”

A pesterzsébeti Városvédők csoportja részt vett a csepeli Helytörténelmi és Városszépítő Egyesület Weiss Manfréd születésének 150. évfordulója tiszteletére rendezett kiállításon. A csepeli WM

gyár 1944-ben Magyarország legnagyobb iparvállalata volt, és 40 ezer ember munkahelye. Pesterzsébetről a zöld HÉV vilamos szállította a dolgozókat nap mint nap munkába.

2007-ben a Pesterzsébeti Múzeummal együtt tartották meg a "Múzeumok éjszakáját", amely felejthetetlen élmény marad a kultúrákedvelő közönségnek, a csoport tagjainak. A városvédőknek sikerült megszerezni az 1858-ban épült DRASCHE téglagyár 1953-ban készített bontási tervrajzait, valamint a szocialista realizmus stílusában, 1955-56 években épült Gubacsi lakótelep fotóit. Az értékes dokumentumokat a helyi múzeum őrizi tovább az utókornak.

Tavaly az "Unokáink sem fogják látni" című műsorában Ráday Mihály bemutatta a pesterzsébeti Duna partot. Különösen nagy esemény volt ez a csoport életében, hisz a tv-nézők milliói láthatták a város csodaszép vízpartját, a megmentésre érdemes gyógyfürdőt, működő csónakházait.

Az év végén Bécs XX. kerülete, Brigittenau és Budapest XX. kerülete mutatkozott be a Gaál Imre galériában. A "Bontásra ítélve" című magyar kiállítás 100 fényképen mutatta be az egykori házakat. A kiállítás óriási visszhangra talált, mivel sokan felismerték saját, és szomszédjuk lebontott épületeit, az azóta megváltozott utcákat.

Befejeződött Pesterzsébet 13 templomának történetét bemutató adatgyűjtés is, s a Budapesti Városvédő Egyesület templomtörténelmi sorozatának következő kiadványaként várja megjelenését. Az erzsébeti városvédők lelkesen készülnek ez év szeptember 2-án 17 órakor, a Podmaniczky-teremben (V. kerület, Kossuth Lajos utca 14-16.) nyíló "Amit a következő generációnak átadunk" című fotókiállításukra. A jelenlegi tagok száma 69, és számuk folyamatosan növekszik, mert egyre több lokálpatrióta szeretne részt venni az értékmentő munkában, múltunk egy darabjának megőrzésében. A jelentkezéseket örömmel fogadják, és munkájukkal hozzájárulnak környezetünk szebbé, otthonosabbá tételéhez. ■ (BVE)

Ybl

Az Építészek, Építőmesterek idei, ezúttal VII. ünnepén a Ybl Miklós Budai Vár alatti szobránál az Egyesület nevében Lukács István Ybl-díjas építész köszöntötte a megjelenteket. A díjak és a Műeszmester Oklevelek átadást követően a várhegy másik oldalán álló s évek óta felújítás és átépítés alatt lévő Rác fürdő műemléki helyreállítását Varga Zoltán Zsolt restaurátor ismertette.

(A fürdőt Ybl Miklós terveihez illeszkedően újítják fel és a jelenlegi háromszorosára, 4400 négyzetméteresre bővítik. Épül egy 55 szobás, háromszintes luxus termálszálló. A tervek szerint a beruházás második ütemében, mintegy kétmilliárd forintból új sikló is épül, amely a Citadellát és a Tabánt kötné össze, így tehermentesítve a Gellért-hegyet a turistabuszoktól.)

Az Ybl Egyesület vendégei, a szakmai érdeklődők és a látogatók innen az Operaházba menetek, ahol Czeiner László vezetésével tekintették meg Ybl Miklós műemlék épületét.

A Rác-fürdő rekonstrukció közben

Foto: Nagy Zoltán

Stornó kiállítás a Várban

Fotó: Bélavári Krisztina

Dávid Ferenc megnyitóbeszédét mondja

Az Örökség Galériában megnyílt és május 19-ig látogatható a Stornó gyűjtemény megteremtőjének, Stornó Ferencnek rajzaiból, terveiből *A stilsztikus rajzoló* címmel megrendezett kiállítás. A kiállítást Dávid Ferenc művészettörténész a nagy számú érdeklődő jelenlétében esszé igényű elemzésével nyitotta meg.

Pályázat

Jövővár 2008 címmel írt ki pályázatot a Wienerberger Téglaiipari Zrt. azzal a céllal, hogy hozzájáruljon a gyermekek számára megfelelő óvodák és az iskolák építéséhez és építészeti fejűjtéséhez, valamint az általuk minden nap látott műemlékek esztétikus felűjtéséhez. A pályázatra két kategóriában lehet jelentkezni:

- gyermekintézmények építési tevékenysége,
- műemlékek felűjtése.

Az első kategóriában olyan Magyarországon működő oktatási, egészségügyi, kulturális vagy egyéb intézmények, alapítványok, szervezetek jelentkezhetnek, melyek tevékenysége szoros kapcsolatban áll a gyermekek képzésével, nevelésével, szabadidős tevékenységével, gyógyításával és rehabilitációjával. A műemlékek felűjtésére pedig olyan Magyarországon működő szervezetek és önkormányzatok jelentkezését várják, amelyek idén kívánnak egy felügyeletük alá tartozó műemléket felűjteni.

A pályázathoz kapcsolódva egyúttal képzőművészeti pályázatot is hirdetnek a támogatást igénylő iskoláknak, oktatási vagy gyermekintézményeknek *Magyarország felnőtt koromban* címmel. Az intézmények legfeljebb tíz, tetszőleges technikával készült makettal és szoborral pályázhatnak.

Beadási határidő: 2008. április 25.

E számunk szerzői:

Callmeyer Ferenc építész
Deme Péter történész, ig. - KÖH, TKI
Déry Attila építész
Éry István régész
Győr Attila művészettörténész
 KÖH, Dok. Igazgatóság

Hegedűs Anikó egy. hallg.
 ELTE művészettörténeti szak
Jankovich-Bésán Dénes régész, ig.
 KÖH, Dok. Igazgatóság
Mészáros Zsuzsanna
 Munkácsi Mihály Emlékház
Nagy Anita Ágnes egy. hallg.
 ELTE művészettörténeti szak

Nagy Gábor építész, ter. felügy. - KÖH
Nagy Levente régész
 KÖH, Dokumentációs Igazgatóság
Tahi Tóth Ilona építész - KÖH, ter. felügy.
Tétényi Éva építész
 Budapesti Városvédő Egyesület vezetője
Turok Margit művészettörténész
 KÖH, Műtárgyfelügyelet

Középkori kőtár és teaház Debrecenben

Ha a város elnyeri a megvalósításhoz szükséges Európai Unió pályázati pénzt, végre elkezdődhet a már régóta esedékes rekonstrukció a Nagytemplom körül. A jelenleg elhanyagolt állapotban lévő romkertből üvegtetőzettel fedett kőtárat és kiállítóhelyet alakítanak ki. Praktikus megoldásként - mivel kötelesek vizesblokkot is létesíteni - a tervezők a református egyház és a város vezetőségével egyetértésben úgy döntöttek, hogy a kőtár kihasználatlan, szabad területén egy különleges hangulatú vendéglátóhelyet alakítanak ki, ahol az elképzelések szerint teázó és kávézó várja majd a látogatókat. Ezen kívül megnyitják az északi kápolnát is, ahol még látható a 11. századi Szent András templom egy falrészlete, és az eredeti padló bújik meg a ráhordott földréteg alatt. (HAON)

Magyar Örökség díjat kapott a Rákóczi Múzeum és a Nádasdy Alapítvány

Március 29-én a Magyar Tudományos Akadémia székházának dísztermében újabb hét Magyar Örökség díjat adtak át, tulajdonosaikat egyúttal megőrkítve az ún. Aranykönyvben. Közülük az első a Magyar Nemzeti Múzeum sárospataki Rákóczi Múzeuma és igazgatója, *Jósvainé dr. Dankó Katalin* volt. A kettős elismerés laudációját dr. Valter Ilona régész, a Műemlékvédelem főszervezője tartotta, aki maga is sokat dolgozott a várbán és környékén.

A hivatalosan 1950-ben alapított intézményt a korábbi néprajzos igazgatók után 1989-től vezeti a középkoros régész szakember. Azóta olyan sok és jelentős változás következett be a múzeum életében, amelyet az indoklás is alig győzött felsorolni. Ásatások, feltárások, helyreállítások, felújítások, állandó és időszakos kiállítások sokasága mellett rendszeres tudományos és publikációs tevékenység, a város és a régió kulturális életében betöltött vezető szerep, évente közel 200 ezer látogató jellemzi az intézmény munkáját.

Ugyancsak Magyar Örökség díjban részesült a nádasdladányi Nádasdy kastélyban tíz éve bejegyzett Nádasdy Alapítvány a Művészetért és a Környezetért és alapítója, *Nádasdy Ferenc*. Az indokolást és laudációt dr. Ódor László, a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium igazgatója tartotta.

Helyesbítés: Múlt havi számunkban a gallyatetői Nagyszállóval foglalkozó cikkünkben elírtuk az egyik tervező nevét. Az építés neve helyesen: Puskás Károly. Az érintettektől elnézést kérünk.

ÖRÖKSÉG - A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tájékoztatója - ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök; Szerkesztőbizottság: Balázsik Tamás, Bálint Marianna, Bugár-Mészáros Károly, Deák Ildikó, dr. Deme Péter (elnök), dr. Durczy Zsuzsanna, Farbakyné Deklava Lilla, Hack Róbert, Nagy Gábor, Nagy Levente, Özvegy Györgyi, Róna Katalin, Turok Margit;
 Főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe: 1014, Budapest, Szentháromság tér 6; Telefon: 224-5281, fax: 224-5282, e-mail: orokseg@koh.hu
 Laptervező: Lelkes Design Bt., e-mail: dlelkes@t-online.hu; Nyomdai kivitelezés: Mester Nyomda Kft. Telefon: 455-5050

Gyimesközéplak – Hidegség

Fotó: Hegedűs Anikó

Fotó: Molnár Tamás

A Zsolnay gyár épületének és udvarának egy részlete

Fotó: Sebestyén József

A kolozsvári felálványozott Máttyás-émlékmű